

Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950¹

Ahmet MAKAL*

Öz: Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçiş yılı olan 1946 yılı ile Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı arasındaki dönem, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni oluşan siyasal rekabet koşullarında, değişik toplum kesimleri ile yeni ilişkilere yönelmek zorunda kaldığı bir dönemdir. Bu dönemde Parti bir taraftan bu kesimlerin sorunlarına ilgi göstermeye çalışırken, diğer taraftan da onları kendi kontrolündeki mesleki teşekküllerde örgütlemeye çalışmakta ya da mevcut teşekkülleri kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu dönemde CHP, gerek 1947 tarihli ve 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun sağladığı hukuksal çerçevede, gerekse onu aşan değişik kanallarla işçi sendikalarını ve emek evrenini kontrol etmeye yönelirken; Parti'nin kontrol altına almaya çalıştığı diğer önemli bir toplumsal kesim ise esnaf ve onu temsil eden teşekküller olmaktadır. CHP tarihi, daha önceki dönemler itibariyle de esnaf kesiminin Parti kontrolünde örgütlenmesini amaçlayan girişimlere yabancı değildi. 1930'lardan başlayarak bu doğrultuda çalışmalar yapılmış, bu çerçevede 1934 yılında da korporatif izler taşıyan İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği deneyimi yaşanmıştı. Çok partili siyasal yaşama geçişi izleyen dönemde ise bu defa yeni siyasal rekabet koşullarında işçi ve esnafı Parti kontrolüne alma düşüncesi tekrar ön plana çıkarken, CHP bu yöndeki uygulamalar yanında, bunun hukuksal altyapısını oluşturmaya çalışmaktadır. İşçi kesimi için Sendikalar Kanunu'nu çıkartarak, emek evrenini kontrolde bu yasanın getirdiği olanakları kullanan CHP, esnaf kesimini de 1949 yılında çıkarılan 5373 sayılı Esnaf Dernekleri ve Esnaf Birlikleri Kanunu ile siyasal iktidarın kontrolü altına almayı amaçlamaktadır. Parti içinde ise Sosyal İşler ve Ekonomi Bürosu (III. Büro) bunun organizasyonel aracını oluşturmakta, CHP bu büro aracılığıyla açmalı konular da dâhil olmak üzere her türlü olanağı kullanarak işçi ve esnaf örgütlenmelerini güdümü altına almaya çalışmaktadır. Çalışmamızda, Türkiye toplumsal

¹ Makalenin Geliş Tarihi: 14.09.2015

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

tarihi açısından son derecede önemli olan ama üzerinde yeterli ölçüde çalışılmamış olan bu konu, özgün arşiv belgeleri aracılığıyla incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, esnaf, esnaf teşekkülleri, işçi sendikaları, çok partili yaşama geçiş süreci.

Republican People's Party and the Tradesmen Organisations During Turkey's Transition Process to Multiparty Life: 1946-1950

Abstract: The period between 1946, the year of Turkey's transition to multiparty political life and 1950, the year when Democratic Party came to power was a period when the ruling Republican People's Party had to engage in new relationships with different sections of society under the new conditions of political competition. During this period, the Party tried to show interest in the problems of these sections on the one hand and tried either to organize them in professional organizations under its control or take control of existing organizations on the other hand. During this period, while the CHP headed in the direction of controlling the worker unions and the world of labour within the legal framework provided by Trade Union Act dated 1947 and numbered 5018, as well as through different channels exceeding this legal framework; another important social section that the Party tried to take control of had been the tradesmen and their representative organizations. Earlier periods of the CHP history was also not unfamiliar to attempts aimed at organising the tradesmen under the Party control. Starting from the 1930s, activities were conducted in this direction; the experience of Izmir Union of Labour and Tradesmen Institutions, carrying corporative traces, had taken place in this context. In the period subsequent to the transition to multiparty political life, while the idea of taking the workers and tradesmen under the Party control again came to the fore, yet this time under the new conditions of political competition, the CHP in addition to practices in this direction, tried to create the related legal infrastructure. CHP, enacting the Trade Union Law for the workers and using the opportunities afforded by this Law in controlling the world of labour, aimed to take control of the tradesmen by the Law on Tradesmen Associations and Tradesmen Unions, numbered 5373 enacted in 1949. Within the Party, Bureau of Social Affairs and Economy (Third Bureau) was the organizational tool of this control and CHP using every opportunity including financial means through this Office, tried to get the workers and tradesmen organizations under its control. In our

study, this issue, which is extremely important for the social history of Turkey, but yet inadequately studied is explored through original archive documents.

Keywords: Republican People's Party, Democrat Party, tradesmen, tradesmen organizations, labour unions, transition to multiparty period.

Giriş

Türkiye'nin çok partili yaşama geçiş süreci ve bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'nin karmaşık durumu, siyasi ve iktisadi açılardan üzerinde çalışılmış bir konudur.¹ Ancak dönem itibarıyla CHP'nin başta işçiler ve esnaf olmak üzere değişik toplumsal sınıf ve katmanlarla ilişkisi üzerinde yeterince çalışılmış değildir. Konuya ilişkin bilgilerimizde boşluklar ve muğlaklıklar vardır. Bugüne kadar bunun önemli nedenlerinden biri, kuşkusuz CHP'ye ilişkin birinci el belgelerin sınırlılığıydı. Yakın zamanlarda kullanıma açılan Cumhuriyet Halk Partisi arşivine ait yeni belgeler ise bu süreci daha derin ve ayrıntılı biçimde kavramamıza olanak sağlayacak zenginlikte malzemeler sunmaktadır. Bu malzemelerin eski malzemelere eklenmesiyle ortaya çıkan yeni resim, eskisinden genel çizgileriyle çok farklı olmamakla birlikte; daha net, belirgin ve ayrıntılıdır. Bazı noktalarda ise mevcut bilgilerimizi yeni baştan değerlendirmemizi gerekli kılan farklı çizgi ve tonlar ortaya çıkmaktadır. İşçi ve esnaf kesimi arasında bir karşılaştırma yapıldığında, gene de CHP'nin işçilerle ilişkisine değgin daha çok çalışma yapılmış olduğu, esnaf kesimiyle ilişkilerin ise bu kadar dikkati çekmediği görülmektedir. Biz daha önceki bir çalışmamızda dönemi CHP'nin işçi sendikaları ile ilişkileri açısından kapsamlı biçimde incelemiş (Makal, 2007a), üzerinde çalışmak istediğimiz esnaf kesimiyle ilişkiyi ise daha sonraki bir çalışmamıza bırakmıştık. Bu makalemizde Türkiye'nin çok partili yaşama geçiş sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin esnaf kesimiyle ve teşekkülleriyle ilişkisini yeni belgeler ışığında incelemeyi amaçlıyoruz. Bunu yaparken, konuya ilişkin eski bilgileri tekrar etmekten mümkün olduğunca kaçınıyor, ağırlıklı olarak katkı niteliğini taşıyan yeni bilgiler üzerinde durmayı tercih ediyoruz. Kuşkusuz ki, çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde Türkiye'nin ve CHP'nin durumu; iç dinamiklerden dış dinamiklere, siyasi etmenlerden iktisadi etmenlere; çok katmanlı ve katmanları da birbirleriyle bağlantılı bir görünüm sunar. Biz burada bu değişim sürecinin sadece bir katmanını, CHP'nin esnaf kesimiyle ilişkilerini değerlendiriyoruz. Burada ana çizgileriyle değerlendirmeye çalıştığımız konu, şüphesiz araştırmacıların üzerinde daha kapsamlı biçimde çalışmasını hak edecek önemdedir. Bu bağlamda sorunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir girizgâh olarak, CHP'nin sosyal sınıflara, sınıflar arası ilişkilere ve sınıflarla devlet arasındaki

¹ İktisadi açıdan Boratav, 2003, siyasi açıdan Timur, 1994; süreci ele alan başlıca çalışmalar arasındadır.

ilişkilere yaklaşımını genel çizgileriyle de olsa değerlendirmek ve işçi kesimiyle ilişkisini kısaca ortaya koymanın ise zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Bu bilgilerin, daha önceki çalışmalarımızla belli ölçüde çakışması ise kaçınılmaz olmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi, Toplumsal Sınıflar ve İşçiler

Cumhuriyet Halk Partisi ve Toplumsal Sınıflar

Tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplumsal sınıflara, sınıflar arası ilişkilere ve sınıflarla devlet arasındaki ilişkilere yaklaşımı, partinin temel ilkelerinden biri olan "halkçılık" ve onun sosyal temelini oluşturan "dayanışmacılık" çerçevesinde anlamlandırılabilir.² Bu temelde, toplumsal sınıfların varlığı ile bunlar arasındaki sınıfsal çıkar farklılıkları ve mücadeleleri reddediliyor, toplumun farklı meslek erbabının oluşturduğu organik bir bütün olduğu savunuluyordu. Bu savunu çerçevesinde, batıda olduğu gibi farklı sınıfların çıkarlarını temsil edecek çok sayıda partiye de gerek yoktu ve Cumhuriyet Halk Partisi bütün toplumu temsil edebiliyordu. Partinin bu temel anlayışı ve buna dayalı uygulamalar zaman içerisinde bazı değişimler göstermiş olsa da, genel çizgileriyle 1950'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür.

Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi ve İşçiler³

CHP'nin çalışma hayatına ve işçi sorununa yaklaşımı da bu bütüncül bakışın uzantısı niteliğindedir. Bu çerçevede, Cumhuriyetin başlangıç yıllarında yönetim açısından özel bir "işçi sorunu" yoktu ve liberal olarak nitelenen 1920'li yıllarda, bir-iki istisna dışında, bu kesimin çalışma ve yaşama koşullarını düzeltici önlemler getiren hukuksal düzenlemeler de yapılmadı. Aslında 1920'ler Türkiye'si sınıfsız toplum savlarına karşın sınıflı bir toplumdur ama sınıfsal farklılıklar, örneğin 1930'lu yıllar kadar billûrlaşmış ve keskinleşmiş değildi. Bu dönemlerin sınıfsız toplum ideolojisini aslında olandan çok, olması istenen bir toplum tahayyülü olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Buna karşılık, 1930'larda sınıfsal ayrımlar netleşmeye başlayınca, görece yumuşak hatlar taşıyan halkçılık ideolojisi katılaşıyor; sınıf mücadelelerini engellemenin, bastırmanın bir aracı haline geldi. Bu çerçevede, 1930'lu yıllar siyasi ve iktisadi açılardan önemli değişimler getirdi. Siyasi açıdan bakıldığında, tek parti yönetimi giderek katılaşıyor ve kemikleşmekteydi. 1936 yılındaki *Cezâ Kanunu* değişiklikleri ile cemiyetlerin kuruluşunda bir ön izin sistemi getirilerek CHP dışında siyasal partilerin kurulmasını engelleyen 1938 tarihli *Cemiyetler Kanunu*, bu sürecin önemli bileşenlerindendi. İktisadi alanda ise izlenen devletçi politikalar bir taraftan işçi sayısının artmasına yol açarken, diğer taraftan büyük ölçekli kamu işletmelerinde bir işçi yoğunlaşması yaşanmaktaydı. Devletçi

² Halkçılık konusu değişik boyutlarıyla ve kapsamlı biçimde, Makal, 1999: 45-160'ta değerlendirilmektedir.

³ Bu konu, Makal, 1999'da geniş biçimde ele alınmaktadır.

sanayileşme sürecine sekte vuracağından korkulan potansiyel işçi hareketlerini engelleme yanında, bu işletmelerde üretimi düzenli hale getirme ve artırma isteği; bu defa işçi sorununu farklı bir biçimde yönetimin gündemine getirmekte ve çalışma yaşamının bütüncül biçimde düzenlenmesini gerekli kılmaktaydı. Bu düzenlemelerin dönemin siyasi ve iktisadi koşullarına uygun olması ve sınıfsal çıkar farklılığını reddeden halkçılık ilkesi doğrultusunda yapılması ise mukadderdi. 1936 tarihinde çıkarılan 3008 sayılı *İş Kanunu* bunu gerçekleştirdi ve iktisadi yaşamdaki devletçilik ile siyasal yaşamdaki tek parti yönetimini, çalışma yaşamında yaptığı düzenlemelerle tamamladı. Tarım başta olmak üzere bazı faaliyet alanlarının ve fikir işçilerinin kapsam dışında bırakılması, sadece “en az on işçi çalıştırmayı icap ettiren işyerlerinin” kapsama alınması ve düzenlemelerin içeriğine ilişkin geniş sınırlama ve aksaklıklar bir tarafta tutulursa; İş Kanunu ile Türkiye tarihinde ilk defa, çalışma ilişkileri bireysel ve toplu boyutlarıyla ve bütüncül bir biçimde düzenlenmiş olmaktadır. Bireysel iş ilişkileri alanında işçiyi koruyucu önlemler getiren yasa, toplu iş ilişkileri alanında dönemin özelliklerine uygun otoriter düzenlemeler yapıyor; çalışma ilişkileri sisteminin asli iki aktörü olan işçi ve işveren geriye itilirken, devlet belirleyici bir ağırlık kazanıyordu. İş mücadelesi araçları olarak grev ve lokavtın kesin bir biçimde yasaklanması ve cezai müeyyidelere bağlanması, sendikalardan söz edilmeksizin işçi temsilciliği kurumunun getirilmesi, toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünün zorunlu tahkim sistemiyle devlete ihale edilmesi; yasanın belli başlı düzenlemeleriydi. Toplu iş ilişkileri alanındaki düzenlemeleriyle, yasa gerçekten de Recep Peker’in ifadesiyle, “bir rejim kanunu”ydü. Yasanın bireysel çalışma ilişkileri alanındaki işçileri koruyucu hükümleri ise yasa uyarınca çıkarılması gereken tüzük ve yönetmeliklerin çıkarılamaması, gerekli denetimlerin yapılamaması ve İkinci Dünya Savaşı’nın kendine özgü koşulları nedeniyle yeterince yaşama geçirilemedi. İş Kanunu grev-lokavt yasağı rejimiyle, 1960’lı yıllara kadar Türk çalışma ilişkileri sisteminin omurgasını oluşturacaktı. Bu yasak, toplu pazarlık kurumunun gelişmesini de engelleyecek; Borçlar Kanunu’nda düzenlenen *umumi mukavele* kurumu, dönemin kendine özgü koşullarında neredeyse hiç uygulama alanı bulamayacaktı. 1938 tarihli *Cemiyetler Kanunu* ise derneklerin kurulmasına ilişkin olarak getirdiği tescil zorunluluğu yanında, “sınıf esasına veya adına dayanan” cemiyet kurma yasağı ile tek parti döneminde zaten fiilen mevcut olmayan sendikal örgütlenme özgürlüğünü hukuken de ortadan kaldırıyordu. Türkiye, 1940’lı yılların ortalarına gelindiğinde; sendikal örgütlenme ve grev-lokavtın yasak olduğu, toplu sözleşme kurumunun kâğıt üzerinde kaldığı, çalışma ilişkilerinin taraflarının sistemde söz sahibi olmadığı bir ülke durumundaydı ve bu koşullar, dönemin çalışma yaşamına ilişkin uluslararası normlarına da aykırıydı.

Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve İşçiler⁴

Çok partili döneme geçiş sürecinde ise 1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle cemiyetlerin kuruluşunda tescil sistemi ve sınıf esasına veya adına dayanan cemiyet kurma yasağı kaldırıldı. Böylece CHP dışında siyasal partiler ile sendikaların kurulması mümkün hale geldi. 1947 yılında çıkarılan Sendikalar Yasası ile bir taraftan sendikaların kuruluş ve faaliyetleri düzenlenirken, diğer taraftan da bu teşekküller üzerinde sıkı bir idari denetim ve kontrole olanak sağlandı. 1946-1950 dönemi, yeni geçilen çok partili siyasal yaşam koşullarında her alanda belirli bir yumuşamanın yaşandığı ama toplumsal kesimler ve örgütler üzerinde bu koşullara uygun yeni kontrol mekanizmalarının geliştirildiği bir dönemdir. Bu dönemde CHP, Demokrat Parti'nin rekabeti karşısında geniş halk kitlelerine açılmak zorunda kalırken, diğer taraftan da bu kesimleri kontrol altında tutmak için hukuki ve idari önlemler almaktadır. Geniş halk kesimlerini temsil eden işçi ve esnaf teşekkülleri de bu dönemde CHP'nin özel ilgisine mazhar olmakta, bu örgütleri kontrol etmek için çeşitli ve çok boyutlu çabalar içine girilmektedir. Türkiye'nin toplumsal tarihine ilişkin bu önemine karşılık, dönem ve partinin işçi-esnaf teşekkülleriyle ilişkisi üzerine yeterince çalışma yapılmamıştır. Biz de, Türkiye çalışma ilişkileri tarihi üzerinde çalışırken bu eksikliği görmüş ve bu dönemde CHP'nin işçi sendikalarıyla ilişkisini irdeleyen bir çalışma yapmıştık (Makal, 2007a). Bu çalışmamızın bulgularına göre, CHP değişik kanallarla işçi hareketini etki altına almaya çalışıyordu. İşçileri partiye yakın sendikalar içinde örgütlemek, bilgi ve eleman yardımında bulunmak, hatta tüzüklerini hazırlamak, aynî ya da nakdî biçimde gerçekleşen yardımlarda bulunmak bu kanalların belli başlılarıydı. CHP aynı dönemde işçi hareketi kadar, esnaf kesimi açısından da benzeri çabalar içerisine girmektedir. Bu çabalar işçi kesimine yönelik çabalarla kısmen benzeşmekte, ancak iki kesimin iktisadi-toplumsal konumlarından kaynaklanan farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Yeni makalemiz, esas olarak, çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP'nin esnaf kesimiyle ve bu kesimi temsil eden teşekküllerle ilişkisi üzerinde yoğunlaşıyor. Ancak, bu süreçteki ilişkinin incelenmesi, tarihsel süreklilikler ve farklılaşmalar bağlamında, bunu önceleyen tek parti döneminin de kısaca gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf: Tek Parti Dönemi

Türkiye'de Tek Parti Döneminde Esnaf Kesimine İlişkin Hukuksal Düzenlemeler

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde esnaf meselesi kuşkusuz iktisadi, toplumsal ve siyasi boyutlarıyla ele alınması gerekli olan önemli bir meseledir. Ancak konunun

⁴ Bu konu, Makal, 2002(a)'da geniş biçimde ele alınmaktadır.

bir de hukuksal boyutu vardır. Cumhuriyetin başlangıcından itibaren esnaf kesimine ve örgütlenmesine yönelik değişik yasalar çıkarılmakta ve bu yasaların hepsi de, çıkarıldıkları dönemin kendine özgü koşullarının etkisini taşımaktadırlar. 1925 ve 1943 yıllarında çıkarılan iki yasa tek parti döneminde çıkarılmış olup, bu dönemde esnaf meselesinin CHP ekseninde incelenmesi, bu yasalardan bağımsız biçimde yapılamayacaktır. Bu nedenle, bu yasaları konunun diğer boyutlarına girmeden önce genel çizgileriyle ele almanın yönetsel açıdan daha doğru olacağını düşünüyoruz.

1925 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu

Cumhuriyet döneminde esnaf kesimine ilişkin olarak yapılan ilk hukuksal düzenleme, 1925 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'dur. Aslında Ticaret ve Sanayi Odaları daha önce kurulmuş olmakla birlikte, hukuki dayanakları yoktu ve yetki ve görevleri yasal olarak belirlenmemişti (Tekeli; İlkın, 1983: 58). Bu kesime ilişkin olarak, 22 Nisan 1925'te, 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu çıkarıldı. 19 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren nizamnameden sonra, 1926 yılında bu odalar çalışmaya başladı (Tekeli; İlkın, 1983: 58).⁵

655 sayılı yasanın önemli düzenlemelerinden biri, zorunlu üyeliğe ilişkindir. 3. madde "Berri ve Bahri Ticaret Kanunları mucibince sıfatı ticariyeyi haiz olan ve müesseseiticariyesi bulunan her şahıs ferdi ve hükmi ve her nevi borsa mübayaacıları ve hususi ve resmi simsar ve dellallar merkez ve şube olarak ikametgahı ticari itihaz eyledikleri mahallerin ticaret ve sanayi odalarına kaydolanmağa mecburdurlar" hükmünü getirmekteydi. 4. madde ise "Ticaret ve Sanayi Odaları buldukları mahallerin birer ticaret sicilini tutacaklardır. İşbu sicile üçüncü madde mucibince odaya kaydı mecburi olanlarla bunların haricinde kalan bilumum esnaf ve dükkanı bulunan sanatkarlar ve küçük tacirler dahi kaydolanacaklardır" hükmünü getiriyordu.⁶ Böylece, yasanın yaptığı düzenlemelerle "mecburi mesleki teşkilât fikri de kabul edilmiş bulunuyor(du)" (Yerman; Ağaoglu, 1943: 42).

Yasa zorunlu üyelik dışında, odalar üzerinde idari denetime olanak sağlayan düzenlemeler de yapmaktaydı. 9. maddeye göre, "Ticaret ve Sanayi Odaları Ticaret Vekaletine merbut olup Vekaletin teftiş ve murakabesine tâbidir(ler)" 10. maddeye göre ise "bilumum esnaf cemiyetleri", Ticaret Bakanlığı'na bağlanmakta, daha önce "bu cemiyetler hakkındaki 24 Mart 1338 tarihli talimatname ile Şehremaneti ile belediyelere verilmiş olan vazaif ve selahiyetler", Ticaret Vekaleti ve Ticaret Odaları tarafından ifa edilir" hükmü bulunmaktaydı.⁷ 655 sayılı yasayla getirilen bu sistem, esnaf odaları düzenini getiren 1943 tarihli 4355 sayılı yasaya kadar sürmüştür (Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr: 154). Böylece esnaf ve sanatkârların mesleki birlikleri, örgütlenme ve hukuk yönünden bağımsız faaliyetlerine olanak

⁵ Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi konusunda değerlendirmeler için bakınız, Yerman; Ağaoglu, 1943: 46-63.

⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt:18, 109. İçtima, 22.4.1341: 429.

⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, 109. İçtima, 22.4.1341: 430.

sağlayan dernekler rejimine tabi kılınmakla birlikte, aynı zamanda Ticaret Bakanlığına bağlı kuruluşlar olma niteliğini de taşımaktadırlar. Bu durumda, serbest rejimle idari vesayetın bir arada yürütüldüğü karma bir sistem yaratılmış olmaktadır.

1925 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu, bu düzenlemeleriyle Türkiye’de tek parti dönemini ilişkin korporatizm tartışmalarında da yer bulmuştur.⁸ Bu tartışmalarda zorunlu örgütlenme konusu ön plâna çıkmakla birlikte, buna ilişkin birçok hususu dikkate almak gereklidir. Zorunlu örgütlenme, korporatif yapının en önemli öğelerinden biri olsa da, her zorunlu örgütlenme korporatizm olarak nitelendirilemez ve korporatizmin diğer bileşenlerinin de sağlanması gerekir. Bunun yanı sıra, bu yasa ile korporatif bir denetim kurmanın esas amaç olarak alınıp alınmadığının tartışılması gerekir. Ticaret Encümeni Mazbatasının, Encümen tarafından yasa tasarısında yapılan değişikliklerin ve nihai yasa metninin incelenmesi; bu yasanın korporatif amaçlarla çıkarıldığını söylemeyi kanımızca olanaksız kılmaktadır. Encümen Mazbatasında, “Halen hiç bir maksada tevafuk etmeyen Ticaret Odalarının istihdaf ettikleri gayeler istikametinde faaliyete sevki ancak bu suretle mümkün olabileceğine binaen” sözleriyle, yasanın yeterli ölçüde faaliyet göstermeyen bu odaları çalıştırmak gibi bir amaca yöneldiği görülmektedir. Dördüncü maddede düzenlenen sicile kayıt zorunluluğu ise memleketin iktisadi gelişmesi için gerekli bilgilere ulaşılmasına olanak sağlayacak bir araç olarak değerlendirilmiştir.⁹ Hines ve arkadaşları da, 1933-1934 tarihli araştırmalarında, “Ticaret Odaları, yeni bir kanunla baştan teşkil edilerek teşci olunmuş ve işlerini layıkı veçhile ifa edebilmeleri için, bu teşekküllere, geniş salahiyet ve nim resmi bir vaziyet verilmiştir” değerlendirmesinde bulunmaktaydılar.¹⁰

Aynı yönde ve “amaç” ögesi itibariyle değerlendirmeler yapan Kuruç da, bu örgütlemelerin ya da ilişkilerin o kesimi güçlendirmeye yönelik olarak yapıldığını savunmaktadır. Kuruç, Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu aracılığıyla bu kesimin örgütlenmeye çalışılmasını, “milli iktisat” anlayışı içerisinde yorumlamaktadır. Buna göre, “Sermayenin yerli özel kesimin elinde birikmesi, böylece bu kesimin bir bakıma yoktan varolması için çok şey gereklidir. Yerli özel kesimin örgütlenebilmesi, kendini temsil eder hale gelmesi işin başlangıcıdır. 1924’ten başlayarak bu yönde adımlar atılır. Odalar Kanunu çıkarılır. Ancak daha önemli adım yerli sermayenin devletçe desteklenmesidir. Somut destektir. Bunun kilit taşı ve simgesi ise 1927 yılındaki Teşviki Sanayi Kanunudur” (Kuruç, 1987: 46-47).

⁸ Türkiye’de tek parti dönemine ilişkin korporatizm tartışmaları kapsamlı biçimde, Makal, 2002(b)’de değerlendirilmektedir.

⁹ Ticaret Encümeni Mazbatası için bakınız, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt: 18.

¹⁰ Hines ve arkadaşları, 1936: 508. Walker D. Hines başkanlığında on Amerikalı uzmandan oluşan bir heyet, Türkiye’ye gelerek, Mayıs 1933-Mayıs 1934 tarihleri arasında bir yıl boyunca İktisat Vekâleti’ne bağlı olarak kurulan Türkiye İktisadiyatını Tetkik Heyeti bünyesinde, ülkenin çeşitli sorunları ve çözüm yolları konusunda bir araştırma yapmış ve bu çalışmalar 7 cilt halinde yayınlanmıştı.

Bu değerlendirmeler ışığında, yasa ile getirilen sistem için “korporatizm” değil, “vesayet” sözcüğünü kullanmanın daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Konunun uygulama itibarıyla değerlendirilmesi de, yasanın bu kesim üzerinde kontrolü amaçlayıp amaçlamadığı konusuna ışık tutacaktır. Dönem içerisinde yapılan bir değerlendirme, bu örgütlenme ile sağlanacağı savlanan devlet kontrolünün sağlanmadığını/sağlanmadığını göstermektedir. Yerman ve Ağaoğlu, 1943 tarihini taşıyan bir eserlerinde, 655 sayılı yasanın yarattığı sistemi eleştirirken, sakat ve eksik noktalardan biri olarak, şunu belirtmektedirler: “Devlet kontrolü bu teşkilata muayyen bir istikamet veremeyecek kadar eksik ve müeyyidesizdir” (Yerman; Ağaoğlu, 1943: 68). Eksik ve müeyyidesiz bir devlet kontrolünün ne kadar “korporatif” sonuçlar doğuracağını tartışmayı gereksiz buluyoruz.

Bu odalara ilişkin olarak belirtilmesi gereken bir başka nokta da şudur: Başlangıçta bu odalar bir üst birliğe sahip değillerdi ve 1927 ve 1928 yıllarında iki “Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi” toplayarak, seslerini duyurmaya çalıştılar. Aralarında çıkan çıkar çatışmaları sonucunda da, 1927 yılında, İstanbul ve İzmir’de iki ayrı sanayi birliği kuruldu (Tekeli; İlkin, 1983: 58). Bu gelişmeler, hem devlet kontrolünün düzeyini göstermesi, hem de bizatihi korporatif esasa dayalı bir yapılanmaya pek de uygun düşmemesi açılarından ilginçtir.

1943 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu¹¹

Esnaf teşekküllerine ilişkin olarak 1925 tarihli yasanın 18 yıllık uygulaması yetersiz kaldığı için, bu kesime yönelik yeni bir hukuksal düzenlemeye gidilmiştir. 1943 tarihli ve 4355 sayılı yeni yasanın temel özelliklerinden birisi, birbirlerinden iktisadi ve sosyal açıdan farklı özellikler taşıyan ticaret ve sanayi kesimi ile esnaf kesiminin örgütlenmelerinin aynı yasa kapsamında düzenlemiş olmasıdır. Farklı koşullara ve sorunlara sahip kesimlerin durumlarının tek bir yasa içerisinde düzenlenmesi, yasa uygulamasının başarısız olmasının altında yatan temel etmenlerden biri olmuştur. Bir taraftan zorunlu üyelik getiren yasa, diğer taraftan da “Bu kanunda yazılı teşekküller Ticaret Vekillliğinin teftiş ve murakabesine tâbidirler” hükmü ile de idari bir denetime olanak sağlamaktadır.¹² Madde 25’te yer alan “Ticaret Vekillliği lüzum gördüğü takdirde ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odalarına bölgeleri dahilinde ajanlıklar açmalarını emredebilir” hükmü, dönemin temel bakışını da yansıtan yasanın otoriter ve hiyerarşik karakterini ortaya koymaktadır. Buna karşılık yasa, “Esnafın karşılıklı yardımlaşmasından, muhtaçlara muavenetten, çırağların yetiştirilmesinden, ustalarla kalfalar ve çırağlar arasındaki münasebetlerden ve hizmet akitlerinden, ehliyet tesbitinden ve buna münasıl esnaflık işlerinin düzenlenmesinde hayat önemi olan mevzulardan hiç bahis yoktur.”¹³ Diğer taraftan uygulama itibarıyla bakıldığında; esnafın geleneksel örgütlenme zorlukları,

¹¹ Kanun no.: 4355, Kabul tarihi: 11/1/1943, Resmi Gazete: 18 Kanunusani 1943.

¹² Madde 2.

¹³ Dr. Rebi Barkın’ın CHP Genel Sekreterliğine sunduğu 23.1.1948 tarihli “İstanbul’da Esnaf Meselesi” başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1: 15.

örgütlenme eğiliminin ve aidat ödeme eğiliminin düşüklüğü¹⁴, bunların sonucu olarak sadece 7 ilde esnaf odalarının kurulabilmiş olması ve bu odaların da güçsüzlüğü, odalar dışında kendileri için 1925 esnaf talimatnamesinin geçerli olduğu başka esnaf cemiyetlerinin varlığı; yasanın bir bütünlük içerisinde uygulanabilmesini engelleyen etmenler olarak belirginleşmiştir.¹⁵ CHP'nin işçi ve esnaf teşkilâtlarıyla ilişkiler konusunda görevlendirdiği Barkın, Parti tarafından esnaf kuruluşlarına yeterince yardım yapılmadığını, yardımların yok denecek düzeyde kaldığını; esnafın bu kanunu saymadığını, ona karşı cephe aldığını, bu kanunla esnafa hiç faydası olmayan bir hükümet idaresi ihdas olunduğunu ve esnafın bir tepki olarak aidat ödemediğini ifade ederken, ilginç bir saptama da yapmakta ve “Bunu bir nevi sivil itaatsizlik hali diye tavsif edebiliriz” demektedir.¹⁶

Cumhuriyet Halk Partisi-Esnaf İlişkileri

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Esnaf Sorununa Yaklaşımı

Cumhuriyetin başlangıç dönemlerinde işçi ve esnaf, kentsel kesimleri oluşturan iki temel çalışan kategorisi olarak CHP açısından önemli görüldü ve Parti başlangıçtan itibaren bu kesimlere ilgi gösterdi. Bu ilginin iki boyutlu olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, bu kesimlerin çalışma hayatına ilişkin sorunlarının saptanması ve giderilmesidir. Şüphesiz ki, kendi hesaplarına ya da aynı anlama gelmek üzere bağımsız çalışan esnafın sorunları ve çözüm yollarıyla, bir işverene bağımlı olarak çalışan işçilerin sorunları ve çözüm yolları arasında önemli farklılıklar vardır ve bu farklılıklar Partinin bu kesimlere yaklaşımında da etkili olmaktadır. Ancak, çok partili siyasal yaşama geçinceye kadar, her iki kesimin sorunlarına duyulan ilginin ve getirilen çözümlerin yeterli olduğu hiçbir biçimde söylenemez. İlginin diğer boyutu ise bu kesimlerin müesses nizama ve CHP ideolojisine aykırı davranışlarının engellenerek sisteme entegre edilmeleridir. Bu açıdan bakıldığı zaman, CHP'nin işçiye ve esnafa yaklaşımında ciddi bir farklılık göze çarpmaktadır. Parti başlangıçtan itibaren işçi kesimini siyasal ve toplumsal açıdan potansiyel bir tehlike olarak görür ve önlemlerini bu doğrultuda alırken, esnaf kesimi tam tersine müesses nizam açısından bir sosyal denge unsuru ya da bir sigorta olarak görülmektedir. Barkın'ın bu bakışı yansıtan veciz ifadeyle, “Esnaf asırlardan müntakil bir geleneğe sahiptir. Yerleşmiş ve kökleşmiştir ve bazı menfi ideolojik fikirlerin az kazançlı iş erbabı arasında yayılmasına karşı en büyük siperdir. Sefinei İctimaimizin

¹⁴ İstanbul'da 52.000 esnaftan yıllara göre aidat ödeyenlerin sayısı şöyledir: 1943: 40.812, 1944: 49.698, 1945: 28.491, 1946: 24.412. Bakınız, “İstanbul'da Esnaf Meselesi” başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1: 17.

¹⁵ Yasa uygulamasını olumsuz yönde etkileyen faktörler konusunda bakınız, Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr: 154.

¹⁶ “İstanbul'da Esnaf Meselesi” başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1: 19.

bir nevi safrasıdır ve onun şu veya bu istikamette oynamasını önler.”¹⁷

Parti Genel Sekreterliği 1930'lu yıllarda bu iki amaç doğrultusunda işçi ve esnafın durumuna ilişkin olarak başlıca iki yoldan bilgi toplamaya yöneldi. Bunlardan biri, Partinin yerel teşkilâtından bölgelerindeki işçi ve esnafın durumu üzerine aktarılan bilgilerdir. Diğer yol ise parti müfettişlerinin dönemsel olarak yaptıkları denetimler sonucunda topladıkları bilgileri Genel Sekreterliğe raporlar aracılığıyla aktarmalarıdır. Bütün Türkiye itibarıyla düzenlenmiş olan ve bir anlamda envanter niteliğini taşıyan bu raporlarda, sorunların ayrıntılı biçimde saptanması yanında, bu sorunların giderilmesi için öneriler de yer alıyor. Raporlarda, işçi ve esnafın toplumsal açıdan önemi ile partinin ideolojisine yakın tutulması gerekliliği de sık sık vurgulanıyor. Bu raporlardan sadece birkaç örnek vermekle yetiniyoruz.

Aydın Saylavı Adnan'ın (Menderes) 1935 tarihli raporuna göre, Antalya'da “Esnafın durumları normaldir, teşkilâta bağlanmışlardır, liman işçileri de bu teşkilâtın içindedir.” Konya'da ise “Esnaf teşkilâtlandırılmıştır. Partimizin ön ayak olmasıyla 23 esnaf cemiyeti teşkil edilmiş bunlar için Partimizin Ölübelendi kanun ocağında yer tesis edilmiştir. Ancak bu cemiyetlerin bir faydaları, müşahade olunan bir faaliyetleri yoktur. Esnafın iç meyilleri normaldir. Parti teşkilâtımızın Konyada gösterdiği hususiyet dolayısıyla işçi, amele, esnaf ve bütün halk Parti ile sıkı bir kaynaşma halinde değildir.”¹⁸

Malatya Saylavı Vasıf Çınay'ın 1936 yılında yazdığı raporlarda yer alan bilgilere göre, Çanakkale ve Kırklareli'nde “Esnafın ufak krediye ihtiyacı vardır.” Edirne'de ise “Esnaf teşkilâtları varsa da yardım sandıkları sigortaları gibi şeyleri olmadığından faydaları dokunmuyor. Kendileriyle temasında ufak krediye ihtiyaçlarını anladım. Bu cihetten teşkilâtlarının kuvvetlendirilmesi bankaların ufak krediler vermelerinin temini faydalı olacaktır.”¹⁹

Trabzon Saylavı Raif Karadeniz'in 1935 tarihli raporunda yer alan bilgilere göre ise Tokat ve Amasya'da “Esnaf teşekkülü yoktur.” Sivas'ta “Merkezde her yerde olduğu gibi kasabanın ihtiyacı derecesinde küçük sanatlara mensup vatandaşlar vardır. Fakat bir esnaf teşkilâtı yoktur.”²⁰

CHP'de işçi ve esnaf kesimleriyle ilişkileri yürütmek üzere parti içerisinde 1931 yazının sonunda bir “İş, İşçiler, Esnaf Teşkilatları ve Serbest Meslekler” Bürosu kurulmuştu. Bu büro, Umumi İdare Heyeti içinde 4 grup içerisinde kurulan 13 bürodan 9uncusu idi (Tunçay, 1981: 319-320). Büro ve burada çalışan elemanlar, ülke ölçeğinde bu kesimler nezdinde çalışmalar yapıyor ve Parti de buna dayanarak görüş ve önlemler oluşturmaya çalışıyordu. Büro, 1935 yılında işçi ve esnaf teşekkülleri hakkında bir rapor hazırlayarak Genel Sekreterliğe sundu. Raporda, dokuzuncu büronun bu konuda ülke ölçeğinde bir ön araştırmaya giriştiği şu

¹⁷ Barkın'ın C.H.P. Genel Sekreterliği'ne verdiği 18.7.1947 tarihli rapor: 4; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

¹⁸ [BCA CHPK], No. 490.01/726.485.1.

¹⁹ [BCA CHPK], No. 490.01/726.485.1.

²⁰ [BCA CHPK], No. 490.01/726.485.1.

sözlerle ifade edilmektedir: “Dördüncü Büyük kurultayın kabul ettiği Parti programının işçi ve esnafa ait olan hükümlerini yerine getirmek ve bunlara verilecek teşkilâtı bizim ihtiyaç ve vaziyetimize uygun şekilde tesbit eylemek için dokuzuncu Büro, işçi ve esnafın memleketteki durumunu anlamaya ve bu işlerin yabancı memleketlerde nasıl yürütüldüğünü öğrenmeğe teşebbüs etmiş ve öğrenilmesi lâzım olan noktaları sarih ve mufassal sualler tarzında tertip ederek 27.6.935 tarihinde Elçilere ve 23.8.935 tarihinde de Parti örgütüne göndermiştir.”²¹ Raporda bu çalışmaların ve geriye dönüşlerin yetersiz kaldığı ifade edilmekte ve esnaf örgütlenmesi ile ilgili olarak şu öneride bulunmaktadır: Esnafa gelince, “Bunların karşılıklı yardım tedbirleri almaları, mesleklerini ilerletebilmeleri, ulusal bünye içinde ehliyet, meslekî vicdan ve namusa sahip bir esnaf kitlesi vücut bulması için teşkilâtlandırılmaları ve daha doğrusu mevcut teşkilâtlarının islahı gerekir.”²² Raporun devamında ise, örgütlenmeye ilişkin ayrıntılı öneriler yer almaktadır.

Örgütlenme açısından bakıldığında ise Cumhuriyet Halk Partisi 1930’lu yıllarda, işçi kesimini ve esnafı, kendisine yakın bazı cemiyetler içerisinde toplamaya çalışmıştır.²³ Bu girişimlerin en önemlisi olan 1934 tarihli İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği’ni aşağıda ayrı bir başlık altında tartışacağız. Ancak, CHP’nin bu konudaki uygulamaları sadece İzmir iline özgü değildir ve yurdun değişik yörelerinde daha yumuşak çizgili olmak kaydıyla, bu tür örgütlenme çabaları vardır. Örneğin, Ankara düzeyinde de yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Ankara Esnaf Cemiyetleri Genel Sekreterliğinin 11.7.1936 tarihinde Vali ve İlyönkural Yüksek Başkanlığına yazdığı yazıda, “Yüksek Emirleriniz Üzerine Ankaradaki Esnaf Cemiyetlerinin İçtima’ı, Mali Vaziyetlerini, Bu hususda yapılması gerek olan İşler Hakkındaki Düşüncelerimi ve yerine getirilmesi istenilen Dilekleri Aşağıya, birer birer kısaca yazıyorum: Partinin Üçüncü Büyük Kongresi, Esnafı ve küçük sanayi erbabını birleştirmeğe, Kütleleştirmeğe, Onları Kuvvetli ve Emniyetli bir vaziyete koymağa Karar vermiş ve bunu Programına idhâl etmesi üzerine İlyönkuralumuzun değerli Yardımlarile Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesine göre 931 yılında Ankarada Esnaf Cemiyetleri Teşkiline başlanmış, O tarihten itibaren bu güne kadar Yirmi Cemiyet kurulmuştur” denirken, esnaf örgütlenmesinin hiyerarşik bir yapı içerisinde Partinin gözetiminde yapılmaya çalışıldığı ortaya konmuş olmaktadır.²⁴

²¹ İşçi ve esnaf teşekkülleri hakkında dokuzuncu büronun Genel Sekreterliğe verdiği 28.11.935 (?) tarihli rapor: 1; [BCA CHPK], No. 490.01/1443.18.1.

²² İşçi ve esnaf teşekkülleri hakkında dokuzuncu büronun Genel Sekreterliğe verdiği 28.11.935 (?) tarihli rapor: 6; [BCA CHPK], No. 490.01/1443.18.1.

²³ Sülker bu örgütlenmelerin amacını, “işçi sınıfını dilediği istikamete yöneltmek ve C.H.P.nin bir parçası haline getirmek” olarak değerlendirmektedir. Bakınız, Sülker, 1955: 31. 1930’lu yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi güdümünde yaratılmak istenen bu örgütlerle ilgili olarak bakınız, Sülker, 1955: 31-33; Güzel, 1993: 162-163.

²⁴ [BCA CHPK], No. 490.01/594.52.2.

1934 İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği

İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği, CHP'nin işçi ve esnafı kendine yakın teşekküllerde örgütleme girişimlerinin en önemli örneğiydi. 1934 yılında İzmir'de başlayan uygulamaya göre, her meslekteki işçiler zorunluluk esasına tâbi biçimde, tek bir dernek veya birlikte toplanmaya çalışıldı. Bu koşullara uymayan işçi ve onları çalıştıranlar için cezai hükümler getirildi (Sülker, 1955: 32). İzmir'deki birlik ve derneklerin tümü ise İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği'nin çatısı altında toplanmıştı.²⁵ Birliğin, “işçiler ile esnafı rejime her yönüyle bağlı ve faydalı kılmak” biçiminde belirlenen amacı, dönemin siyasi anlayışı ve uygulamaları ile tümüyle uyumludur. Birliğin, meslek esasına göre ve esnafla işçiyi aynı çatı altında toplayacak biçimde örgütlenmesi de, dönemin halkçılık anlayışı ve sınıfların varlığının reddedilmesi çerçevesinde, işçi sorunlarına yaklaşımı göstermesi açısından ilginçtir. Birliğe, faaliyete geçtiği 1 Ocak 1935 tarihinden 23 Kasım 1935 tarihine kadar 164 kuruluş, 5.555 esnaf ve 23.869 işçi üye olmuştu (Varlık, 1998: 175). 1938 yılında ise Birliğin 26.000 küsur işçi, 6.200 esnaf olmak üzere, 32.000'den fazla üyesi vardı.²⁶ Üye sayısı 1941'de 34.000'e kadar çıkan Birlik, 1946'ya kadar varlığını sürdürdü (Varlık, 1998: 175). İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği, tek parti dönemindeki korporatizm tartışmaları içerisinde de yer alan bir uygulamadır.²⁷

Parti ve Esnaf: Kaynaşmış Bir Kitle

Tek parti döneminde ortaya çıkan bir oluşum ise CHP'nin tüm toplumsal örgütlenmelerle ilişkisini ve onları kendi kontrolüne alma çabalarını ortaya koyma açısından ilginçtir. Buna göre, 1930'lu yılların sonunda tüm Türkiye ölçeğindeki esnaf teşekkülleri partiye bağlılıklarını ilân ederek, manevî/hükmî şahsiyetlerini CHP'ye bağlama kararı almaktadırlar. Arşiv belgelerine dayanarak olayın tarihsel izi sürüldüğünde, ilk olarak karşımıza CHP Genel Sekreterliği'nin 1936 tarihli bir yazısı çıkmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin 31.5.1936 tarihli ve 3/34 sayılı “Cumhuriyet Halk Partisine bağlanacak Hükmî Şahsiyetlerin Partiyeye Bağlanmalarını Gösteren Öğrenek” başlıklı yazısında, parti tüzüğünün büyük kurultay delegelerini sayan 31. Maddesinin ç fıkrasının “Partiyeye bağlı olduğu Genbaşkurca onaylanmış olan hükmî şahsiyetlerin kurultaya delege gönderebilecekleri” hükmü hatırlatıldıktan sonra, ancak buna ilişkin şartların belli olmadığı ifade edilerek, bu şartlar tanımlanmaktadır. Teşekküllerin yetkili kurullarının bu doğrultuda karar almaları ve başvurmaları yanında, kuruluşların

²⁵ “İzmirin işçi ve esnaf cemiyetleri ora Parti idaresinin eli ve sıkı alâkası altında işçi ve esnaf birliği namı ile birleşerek bir teşekkül vücuda getir(diler)”; Bakınız, Büro IX, İzmir Sayı 1 H. Çakır'ın CHP Genel Sekreterliğine 30 Temmuz 1938 tarihli yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/1443.18.1.

²⁶ Büro IX, İzmir Sayı 1 H. Çakır'ın CHP Genel Sekreterliğine 30 Temmuz 1938 tarihli yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/1443.18.1.

²⁷ Uygulamanın korporatizm açısından değerlendirilmesi için bakınız, Makal, 2002(b): 189-190.

Kemalizmi kabul etmiş olmaları, nizamnamelerini bu esasa göre tanzim etmeleri; bu şartların başlıcalarıdır.²⁸ Örnekte, bu hükmi şahsiyetlerin de, bu katılıma karşılık Partinin müzaheret ve himayesini kazanmış olacakları, partinin bu teşekküllere karşı sevgi ve ilgisini genişleteceği ifade edilmektedir.²⁹ CHP Trabzon İl Yönetim Kurulu'nun Genel Sekreterliğe yazdığı 28 Eylül 1938 ve 279 sayılı yazısında, "13/8/938 tarih ve 3/1238 sayılı emirleriniz cevabıdır" dendiğine göre, bu katılım hareketi 1938 yılında Parti Genel Sekreterliği tarafından başlatılmış ve izleyen dönemlerde de takip altında tutulmuştur.³⁰ Bunu izleyen aylar boyunca ise, tüm ülke ölçeğindeki esnaf cemiyetleri yönetimlerinin, kitlesel halde Kemalizme bağlılıklarını ifade edip, manevî/hükmî şahsiyetlerini "Partiye bağlama" kararı aldıklarını gözlüyoruz. Sadece tek bir örnek vermek gerekirse, Konya İl Yönetim Kurulu'nun CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı 6/I. Kân/1938 (6.12.1938) tarihli yazı şöyledir:

"CHP Genel Sekreterliği yüksek katına, Ankara
3/1240 sayılı buyrukları karşılığıdır.

Parti nizamnamesinin 31 inci maddesinin (C) fıkrasına uyarak partiye bağlılıklarının genbaşkurca onaylanmasını rica eden (23) esnaf cemiyetine ait mazbatalar ve teşkil ettikleri dört grubu gösteren cetvel bağlı cetvel derin saygılarımla sunulmuştur. İmza: İlbay ve C.H.P. İlyönkural Başkanı"³¹ Arşivlerde, diğer illerden gelen benzeri taleplere ilişkin çok sayıda belge yer almaktadır.³² Bu oluşum, kuşkusuz bundan sonra tek parti döneminde korporatizm konusunu ele alacak çalışmalarda daha geniş biçimde tartışılmalıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf: Çok Partili Yaşama Geçiş Süreci

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Esnaf Sorununa Yaklaşımı

1946 seçim sonuçları, CHP'nin çok partili siyasal yaşamın gerçekleriyle yüzleşmesini zorunlu kılmakta ve gelecekte neler olabileceği konusunda da önemli bir gösterge teşkil etmektedir. Artık 1946 seçimleri, daha sonraki seçimin kaybedilebileceği düşüncesini partinin karşısına bir gerçeklik olarak koymuş, CHP bu olumsuz sonuçtan kaçınmak için o güne kadar ihmal ettiği kitlelere açılmak, onlara ilişkin yeni uygulamalara gitmek durumunda kalmıştır. İhmal edilen bu kesimler arasında yer alan işçi ve esnaf kitleleriyle seçim kazanmak arasındaki bağlantı, bir raporda açık biçimde ortaya konmaktadır: "Şunu daima akılda tutmak

²⁸ [BCA CHPK], No. 490.01/207.820.1: 211-212.

²⁹ [BCA CHPK], No. 490.01/207.820.1: 211.

³⁰ [BCA CHPK], No. 490.01/207.820.1: 43.

³¹ [BCA CHPK], No. 490.01/207.820.1.

³² İstanbul, Edirne ve Zonguldak illerine ilişkin belgeler için bakınız, çalışmamızın sonunda yer alan EK: 2, EK: 3, EK: 4.

gerekir ki tek dereceli seçimde her vatandaş bir oy sahibidir ve İstanbul'un dörtte üçünü teşkil eden işçi, küçük sanat erbabı ve esnafı partimize bağladığımız takdirde bütün bu gayret ve faaliyetlerin amacı olan seçimleri de kazanabiliriz.”³³

Döneme ilişkin raporlar ve Parti'nin değişik birimleri arasındaki yazışmalar, geniş kitlelerin çalışma ve yaşama koşullarına ilişkin olarak, geçmiş dönemlerde mevcut olmayan bir duyarlılığın zaman içerisinde tedricen oluşmaya başladığını, Parti görevlilerinden merkeze gelen raporlardaki değerlendirmelerin giderek yetkili kurullar tarafından da kabul edilmeye ve çözümler aranmaya başlandığını ortaya koymaktadır. Böylece, o güne kadar halkçılık ideolojisi çerçevesinde sınıfların ve sınıf mücadelelerinin varlığını reddeden CHP, bizatihi sınıf gerçekliğiyle karşı karşıya kalmakta ve daha önce ihmal ettiği değişik toplumsal sınıf ve katmanlara yönelme zorunluluğunu hissetmektedir. Bu yönelmenin amaç, araç ve biçim yönünden ise kapsamlı bir değerlendirmeye tâbi tutulması gerekir. CHP Genel Sekreteri Konya Milletvekili T. F. Sılay imzalı ve Partinin İl idare kurullarına gönderilen 27.2.1948 tarihli ve 3052 sayılı, “İşçi ve Esnafla ilgilenmek lüzumu, bunlarla yapılacak temaslar hakkında genelge”de ifade edilen görüşler, Parti'nin her ne kadar yeni koşullar altında bu kesimlere ulaşmak için gayret göstereceğini ortaya koysa da, bazı temel yaklaşımlarından da, aynen işçi meselesinde olduğu gibi vazgeçmediğini ortaya koymaktadır. Genelgede, Türkiye’de gelişen iş hayatına atıfta bulunularak işçi ve esnafın önemi vurgulanmakta ve bunlarla ilgilenme gereği ifade edilirken; 1947 yılında yapılan değişiklikle Parti programının “Sosyal Politikalarımız” başlıklı VII. Bölümüne işçi ve esnafla ilgili hükümler konulduğu hatırlatılmaktadır. Esnaf açısından bu ilkeler, “esnaf ve küçük sanatlar erbabını topluluğumuzun yapısının esas unsuru” saymak ve bunların “meslek varlıklarını güven altına alacak tedbirlerin düşünüleceği” noktalarında yoğunlaşmaktadır.³⁴ Genelgede, “günden güne büyüyen işçi ve esnaf kütlesiyle yakından temasta bulunarak bu zümrenin sempatisinin kazanılması muvaffakiyetin baş şartı olarak görüyoruz” denirken, “sendikalar ve derneklerle daima temas halinde bulunmak ve bunların içlerindeki cereyanlara muttali olmak suretiyle bu teşekkülleri komünist temayüllerden ve cemiyet düşmanı tahriklerden korumağı yalnız bir parti hizmeti değil aynı zamanda da bir memleket vazifesi olarak telakki etmekteyiz” sözleriyle Parti'nin bu teşekküllerle ilişkisinin temel amacı da ortaya konmuş olmaktadır.³⁵ Genelgede, işçi ve esnaf kuruluşlarıyla ilişkilerden sorumlu olan Üçüncü Büro'nun zaten çalışmakta olduğu ama bunun dışında da mesleki teşekküllerin hükümet, belediye ve iş verenlerle olan münasebetlerinde tedbirler almak ve gönüllerinde sempati uyandırmanın gerekliliği vurgulanmakta ve Partiye bağlı işçi ve esnaf vasıtasıyla, olmayanları parti teşkilâtına kazandırmanın önemine dikkat

³³ Barkın'ın C.H.P. Genel Sekreterliği'ne verdiği 18.7.1947 tarihli rapor: 8; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

³⁴ [BCA CHPK], No. 490.01/8.41.89: 1-2.

³⁵ [BCA CHPK], No. 490.01/8.41.89: 2.

çekilmektedir.³⁶

Kuşkusuz, CHP'nin değişik toplumsal sınıf ve tabakalara karşı tavrında 1946'dan başlayarak ortaya çıkan değişim, çok partili yaşamın varlık kazanmasıyla yakından ilgilidir. Çok partili yaşama geçilmiş olması, tüm sınırlılıklarına karşın otoriter çizginin daha yumuşak ve ince tutulması sonucunu doğururken, "...parlamentar rejimin gereği olarak geniş halk kitlelerinin toplum sahnesinde, artık seyirci değil, aktörler olarak yer alması sonucunu doğurmuştur. Siyasi iktidarlar, bu tarihten sonra, en azından seçimden seçime, işçi, köylü, esnaf gibi kalabalık halk kesimlerinin ekonomik ve sosyal isteklerini dikkate almak, bunlara şu veya bu biçimde yanıt vermek zorunda kalacaklardır" (Boratav, 2003: 94). Daha önceki dönemlerden farklı olarak, artık oy hakkına sahip olan ve bu hakkını seçimden seçime iki rakip parti arasında kullanan geniş halk yığınlarının oy gücü, bölüşüm politikalarında ve sosyal politikalarda yeni bazı uygulamaların varlık kazanması üzerinde etkili olmaktadır ve "...CHP çok partili hayatta çeşitli sınıf ve zümreleri kazanmak için DP ile çetin bir rekabete giriş(mektedir)" (Timur, 1994: 63).

Esnaf Kesiminin Niceliği

Dönem itibariyle Türkiye'de, birçok konuda olduğu gibi esnaf kesiminin niceliğine ilişkin de sağlıklı istatistikler bulunmamaktadır. Ancak, CHP Arşivi'ndeki belge ve raporlardan, parti açısından en önemli kent olarak görülen ve çalışmaların yoğunlaştığı İstanbul'daki esnaf sayısına ilişkin rakamlara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Barkın'ın 23.1.1948 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu "İstanbul'da Esnaf Meselesi" başlıklı 35 sayfalık kapsamlı raporunda yer alan verilere göre, "İstanbul'da 26.000 kadar küçük sanat erbabı vardır. Bunlar ayakkabıcı, saraç, marangoz, dokumacı, terzi vesaire gibi eski tabiriyle (ehli hırfet) denilen kimselerdir. Bunlar türlü sosyal ve ekonomik dertlerin tesiri altında buhranlı zamanlar geçirmekte olan vatandaşlardır. Sahip oldukları küçük işletmelerde kendileri yalnızca veya kalfa ve çıraklarıyla beraber çalışırlar. Bundan başka yine İstanbul'da 18.000 den fazla küçük tacir nevinden esnaf ile 8.000 den fazla hammal, arabacı, kayıkçı, berber vesaire gibi hizmet erbabı vardır. Bunların hepsinin yekûnu 52.000 i geçmektedir."³⁷ Bunlar, odaya kayıtlı olan esnaf sayısını gösteren rakamlardır. Bunların yanında, daha önce kayıtlı oldukları halde Ticaret Bakanlığının 15.2.945 tarihli sirküleri ile oda camiasından çıkarılan kalfa, çırak, tezgâhtar ve müstahdemler de bulunmaktadır.³⁸ "İstanbulun 50.000 esnafının yanında kalfa (2.293) çırak (3.159) tezgâhtar (1.409) ve müstahdem (3.413) olarak

³⁶ [BCA CHPK], No. 490.01/8.41.89: 3-4.

³⁷ "İstanbul'da Esnaf Meselesi" başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.; Sunuş: 2-3.

³⁸ "İstanbul'da Esnaf Meselesi" başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1: 26.

10.275 kişi daha vardır.³⁹ Dolayısıyla esnaf ve yanında çalışanlar birlikte düşünüldüğünde 63.000 kişiyi aşan önemli bir niceliğe ulaşılmış olmaktadır. Kayıtlarını hiç yaptırmayanlar ile mükellefiyetten kaçanlar da düşünüldüğünde, bu rakamın daha da artması söz konusu olacaktır. Bu kişilerin kendileri yanında aile fertleri de dikkate alındığında, “Yalnız İstanbulda sayısı 50.000 i geçen esnaf ve küçük sanat erbabı (200.000) e yakın bir vatandaş kitlesini temsil etmektedir.”⁴⁰ Bir hatırlatma olarak, aynı tarihlerde İstanbul’daki işçi sayısının ise 120.000 olarak tahmin edildiğini ekleyelim.⁴¹ Salt nicel açıdan bakıldığı zaman dahi, esnaf kesiminin çok partili siyasal yaşam içinde oy hakkı itibarıyla kapladığı yer ve CHP’nin yeni politikaları açısından önemi ortaya çıkıyor. Ancak esnaf kesimi bu niceliğinin ötesinde, Parti tarafından siyasi ve sosyal bir denge unsuru olarak da görülmektedir ki, bu konuya ilişkin olarak çalışmamızın değişik bölümlerinde saptamalar yapmış durumdayız.

Örgütlemek İçin Örgütlenmek ve Esnafı Örgütleme Girişimleri

CHP, 1946-1950 döneminde sosyal ve mesleki teşekküllere ilgisini iki ana ekseninde, işçileri temsil eden sendikalar ve esnafları temsil eden esnaf teşekkülleri nezdinde sürdürdü. Çalışmamızın giriş bölümünde yaptığımız değerlendirmeler, aslında Partinin işçi ve esnafı örgütlemek konusunda 1930’lu yıllara kadar uzanan yarım kalmış bir tecrübesi olduğunu ortaya koymaktaydı. Yeni koşullar yeni girişimleri beraberinde getirirken, Parti işçiyi ve esnafı kendi doğrultusunda örgütleyebilmek amacıyla, kendi içinde de yeni bir oluşuma gitmektedir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde ele alındığında, CHP’de 1931 yılında “İş, İşçiler, Esnaf Teşkilâtları ve Serbest Meslekler” adlı 9. Büro kurulmuştu. Bu büronun, sınırlı olmakla birlikte, adına uygun etkinlikleri de oldu. CHP Genel Sekreteri’nin 1947 tarihli bir yazısından, Genel Sekreterlikte yeni bir oluşuma gidildiği ve işçi ve esnafın örgütlenmesine yönelik olarak zaten yürütülmekte olan etkinliklerle ilgili bir komite oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıda yer alan “İşçi ve esnaf teşkilâtları ve bu teşkilâtlarla ilgili işlerle meşgul olmak üzere Genel Sekreterliğimizde kurulan Sosyal İşler Komitesi”⁴² ifadesi, hem komitenin adını -Sosyal İşler-, hem de komitenin amacını -işçi ve esnaf teşkilâtları ve bu teşkilâtlarla ilgili işlerle meşgul olmak- açıkça ortaya koymaktadır. 1948 yılı başlarında ise Parti Genel Sekreterliği bir iş bölümü yapmakta ve “İşçi ve Esnaf Teşekkülleri ve Sosyal Mevzular”ı, Genel İdare Kurulu üyelerinden Dr. Fazıl Şerafettin Bürge’nin iştigal sahası olarak saptamaktadır.

³⁹ “İstanbul’da Esnaf Meselesi” başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1: 15.

⁴⁰ “İstanbul’da Esnaf Meselesi” başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.; Sunuş: 3.

⁴¹ Barkın’ın CHP Genel Sekreterliğine sunduğu 12.9.1949 tarihli “İşçi sendikaları ve işçilerin teşkilâtlandırılması hakkında rapor” başlıklı rapor; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

⁴² C.H.P. Genel Sekreteri’nin Başbakan Recep Peker’e 15.2.1947 tarihli yazısının eki; [BCA CHPK], No. 490.01/1440.11.1.

Bürge, III. Büronun şefidir ve Rebi Barkın da aynı büroda çalışmaktadır.⁴³ Barkın da aynı tarihler itibarıyla durumu, “Memlekette bu işleri organize etmek için Genel Sekreterlikte bir büro kurulması ve bu işlerle Parti olarak iştigal edilmesi fikri de Partimiz için henüz yenidir. ...Partimiz merkezde çalışmak üzere beni bu işle tanzif etmiştir” sözleriyle anlatmaktadır.⁴⁴

CHP belgeleri, bu tarihlerde Partinin Genel İdare Kurulu içerisindeki bürolar arasında yeni bir işbölümüne gidildiğini ortaya koymaktadır. 1948 tarihli bir yazıda “Genel Sekreterlik Sosyal İşler Bürosu”ndan söz edilmekte,⁴⁵ bürolar arasındaki yeni işbölümünü gösteren 1949 tarihli belge de, III. Büro’nun adının artık “Sosyal İşler ve Ekonomi Bürosu” olduğunu ve bu büronun sorumluluğuna diğer bazı teşekküllerle birlikte “mesleki teşekküller”in de girdiğini açıklıkla ortaya koymaktadır.⁴⁶ Döneme ilişkin tüm belgeler de, CHP’nin işçiyi ve esnafı örgütleme etkinliklerinin, III. Büro’nun sorumluluğunda yürütüldüğünü göstermektedir.⁴⁷ Parti Genel Sekreterliği tarafından işçiyi ve esnafı örgütleme amacıyla 1946 yılı sonlarında görevlendirilmiş olan Dr. Rebi Barkın da bu yeni oluşum içerisinde yer almakta, birçok yazısında İstanbul’da işçi ve esnafın teşkilâtlandırılmasıyla görevlendirilmiş olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Özetlemek gerekirse, CHP’nin işçiyi ve esnafı örgütleme çabaları Parti’nin “Sosyal İşler ve Ekonomi Bürosu” adlı III. Bürosu içerisinde yürütülmüştür.

Örgütleme etkinlikleri içerisinde, Türkiye’de işçi ve esnafın yoğun olduğu kentlere, özellikle İstanbul’a ağırlık verilecektir. İstanbul’un bir önemi de, 1946 seçimlerinde burada bir hezimete uğranmış olmasıdır.⁴⁹ Barkın’ın değerlendirmeleriyle, “...İstanbul, Partimize karşı muhalefetin en mühim bir merkezi, bütün tahrikçiler ve bozguncuların karargâhı ve bunların hepsinin fevkinde de 120.000 işçisiyle Türkiye’deki bütün işçi sayısının üçde birini, en büyük fabrikaları ve bütün sanayi kollarını sinesinde toplayan bir liman şehridir.”⁵⁰

⁴³ C.H.P. Genel Sekreteri T. Fikret Sılay’ın Manisa Eski Milletvekili Haldun Sarhan’a 8.5.1948 tarihli yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.7.2.

⁴⁴ Bakınız, C.H.P. Genel Sekreterliği’ne verdiği 16.4.1948 tarihli “*İstanbul İşçi Sendikaları Hakkında Rapor*”: 5; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

⁴⁵ Bakınız, III. Büro şefi Bürge’nin Ali Sönmez’e 17.9.1948 tarihli yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/1442.15.1.

⁴⁶ Bakınız, C.H.P. Genel Sekreteri T. Fikret Sılay’ın Ziya Arkant’a 9.3.1949 tarihli yazısının ekindeki aynı tarihli Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği belgesi; [BCA CHPK], No. 490.01/61.235.8. Büronun faaliyet alanı şöyle tanımlanmıştır: “ Meslek ve gençlik teşekkülleri ve spor, sosyal yardım işleri, malî, ticarî, ziraî, sınaî işler.”

⁴⁷ Bu durum, Bürge’den sonraki III. Büro şeflerinin görev dönemlerinde de sürmektedir.

⁴⁸ Barkın, bir yazısında kendisi için şu sıfatı kullanmaktadır: “İstanbul Mesleki Teşekküller teşkilâtına memur”. Bakınız, Barkın’ın C.H.P. Genel Sekreterliği’ne 16.3.1948 tarihli yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/1441.13.1.

⁴⁹ İstanbul’daki seçimlerde C.H.P. 5, D.P. 15 milletvekilliği kazanmıştı (Bila, 1979: 207).

⁵⁰ “*İşçi sendikaları ve işçilerin teşkilâtlandırılması hakkında rapor*”, a.g.r.: 3; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

1946 yılı sonlarında CHP'nin işçi sendikalarıyla ilişkisindeki temel figür olan Barkın ve onun yardımcısı olarak da Sabahattin Selek "İstanbul'da işçi ve esnaf teşekkülleriyle meşgul olmak üzere" görevlendirildiler.⁵¹ Barkın ve Selek, takip eden yıllar boyunca sendikal örgütlenmenin merkezi durumundaki bu kentte işçiler ve sendikalar ile esnaf ve esnaf teşekkülleri nezdinde faaliyetler yürüttüler. Barkın'ın faaliyetleri, işçi ve esnaflarla gerçekleştirdiği toplantılar ve kamu kurumları nezdindeki girişimleri, dönemin gazetelerinde de yansımaları buldu.⁵²

Barkın, sorunlar ile çözüm yolları konusunda Genel Sekreterliğe devamlı olarak bilgi aktardı, zaman zaman da çok kapsamlı raporlar hazırladı. Bu raporlarda, esnafın değişik sorunları ortaya konulmakta ve çözüm önerileri getirilmekteydi. Saptanan sorunların başında, mevzuatın ve özellikle de 1943 tarihli kanunun yetersizliği gelmekte ve bu sorunların çözümü için yeni bir yasanın hazırlanarak, kısa zamanda çıkarılması önerilmekteydi. Karşılaşılan bir başka sorun, esnafın kredi açısından yaşadığı sıkıntılardı. Bu sorunların da, bankalar ve kurulacak kredi kooperatifleri aracılığıyla çözümü önerilmekteydi. Esnafın vurgulanan bir başka sorunu da, Belediyelerle ilişkileri itibarıyla yaşadıklarıydı. Raporlarda, Parti örgütünün bu sorunlara kayıtsızlığı da önemli bir sorun olarak vurgulanmakta ve bu sıkıntılar devam ettiği sürece, esnafın Parti tarafından kazanılmasının mümkün olmadığı ifade edilmekteydi.⁵³ Raporlar, yerel Parti kademeleri yanında, Parti üst yönetiminin de çözüm yollarının hayata geçirilmesi konusunda yeterli duyarlılığı göstermediğini ortaya koymaktadır. Barkın'ın bir değerlendirmesiyle, "Fılvaki geçen sene Şubat ayında İstanbul'a gelen Ekonomi ve Ticaret Bakanlarıyla esnaf arasında tertip ettiğim görüşmelerde verilen kararlar ne de hatta bundan iki ay sonra Başbakanın İstanbul esnafıyla yaptığı konuşmada hükümet namına yapılan vaatlerin hiç bir gerçekleştirilmemiş, esnaf yapılmayan vaatlerden dolayı münkesir olmuş ve Partimiz için bu temaslardan fayda yerine zarar hasıl olmuştur."⁵⁴

⁵¹ Parti Barkın'ı "Genel Sekreterlik emrinde" ve esas olarak İstanbul'da, ama ihtiyaç duyulduğunda diğer illerde de çalışmak üzere görevlendirmişti. Bakınız, C.H.P. Genel Sekreteri T. Fikret Sılay'ın C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı'na 28.2.1948 tarihli yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/1440.11.1.

⁵² Örneğin, Cumhuriyet gazetesinin 15.4.1947 tarihli nüshasında Barkın'ın esnaf temsilcileriyle gerçekleştirdiği bir toplantıya, 6.7.1947 tarihli nüshasında ise işçilerle gerçekleştirdiği bir toplantıya ilişkin bilgiler yer almaktadır.

⁵³ Barkın'ın C.H.P. Genel Sekreterliği'ne sunduğu 18.7.1947 tarihli rapor: 8; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.; "İstanbul'da Esnaf Meselesi" başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

⁵⁴ "İstanbul'da Esnaf Meselesi" başlıklı rapor, a.g.r.; [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

Esnafın Örgütlenmesine İlişkin Temel Hukuksal Düzenleme: 1949 tarihli Esnaf Dernekleri ve Esnaf Birlikleri Kanunu⁵⁵

Hem 1943 tarihli yasanın kısa ömrü boyunca başarılı sonuçlar vermemesi, hem de Türkiye'nin 1940'lı yılların ikinci yarısında siyasal ve iktisadi açısında önemli bir değişim sürecine girmesi ve yeni dönemin kendine özgü koşulları, esnaf kesimine ilişkin yeni hukuksal düzenlemelerin yapılması ve bu amaçla bir yasanın çıkarılması sonucunu doğurdu. Bu yeni kanunla, daha öncekinden farklı olarak esnaf teşekkülleri ticaret ve sanayi odaları dışında bağımsız bir düzenlemeye kavuşturulmaktadır. Bu kanun, Timur'un ifadesiyle "...Sendikalar Kanununda olduğu gibi, esnafın da örgütlenerek siyasal iktidarın kontrolü altına alınması amacına yöneliktir" (Timur, 1994: 126, dn. 72). Karpat'a göre de "Bu kanunun amacı, esnafın ve ufak tacirlerin tümünü, hükümetin denetimi altına alabilmek için, birlikler halinde teşkilatlandırmak ve onları diğer sosyal gruplara karşı bir denge unsuru olarak kullanmaktır" (Karpat, 1996: 257). Yasanın 29. maddesi "Esnaf dernekleri ile birlikleri Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının teftiş ve murakabesine tabidir" hükmüyle, daha önceki yasada olduğu gibi, idari denetime olanak sağlamaktaydı. Sadi Irmak, yasa görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada hem bu toplumsal kontrol amacını ortaya koymakta, hem de bu açıdan Sendikalar Kanunu ile paralellikler kurmaktadır: "Arkadaşlar; bir yeni cemiyet tipi meydana getiriyoruz. Bundan evvel çıkarmış olduğumuz Sendikalar Kanununa göre, nasıl o kanun büyük bir sosyal sınıfın hususiyetlerine uygun bir cemiyet tipi meydana getirmiş ise, bununla da, sayısı çok kalabalık olan bir sosyal sınıf için bünyesine uygun bir cemiyet tipi meydana gelecektir. ...Benim bu vesile ile izhar etmek istediğim başlıca ihtiyaç gerek bu kuracağımız yeni cemiyet tipinde, gerek şimdiye kadar mevcut olan cemiyetler tiplerinde son zamanlarda görülen bir ihtiyaçtır. Cemiyetler hürdür, cemiyet içinde insan hürdür, güzel şeyler bunlar. Fakat bir cemiyete intisabeden vatandaş, sadece o cemiyetin nizamnamesine veya sadece o cemiyeti kuranların hüsnü niyetine istinat etmez. Aynı zamanda o cemiyetin üzerinde velâyeti âmmenin umumi kontrolü, yani Devlet babanın şahsiyetine, güvenine girer. Devlet onun şahsiyetini ve şerefini beraber korur. Bu devletin müdahalesi değil kontrolü ile olur. Devlet bu kontrolü gereği gibi yapması lâzımdır."⁵⁶ Irmak'ın, Cumhuriyetin başlangıç yıllarından beri yönetimin potansiyel bir tehlike olarak telâkki ettiği işçi kesimine karşı esnafı bir sosyal denge unsuru olarak gören şu sözleri de ilginçtir: "Bu suretledir ki, proleter sınıfın yanında bir muvazaa unsuru meydana gelmiş oluyor. Onun içindir ki, esnafı bir bütün olarak muhafaza etmek güzel bir harekettir. Ve bundan dolayıdır ki; içtimai faydayı sağlamak lâzımdır."⁵⁷ Ancak, bu özelliklerine karşın yasanın 1925 tarihli *Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu* ile 1943

⁵⁵ Kanun no.: 5373, Kabul tarihi: 25/4/1949, Resmî Gazete: 3 Mayıs 1949, Sayı: 7197.

⁵⁶ Bakınız, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 3, Cilt: 17, 56. Birleşim, 16.3.1949: 50-52.

⁵⁷ Bakınız, s. 51.

tarıhli *Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu*'na göre daha liberal karakterli olduğu belirtilmelidir. Tıpkı sendikal örgütlenme konusundaki gelişmelerde olduğu gibi, otoriter çizgi daha ince tutulmakta ve yeni ve değişen koşullara daha uygun bir düzenleme yapılmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Esnaf Teşekkülleri ile Yöneticileri Üzerindeki Kontrolü ve Fişleme

Çok partili siyasal yaşama geçiş ve bunun doğurduğu partiler arası rekabet ile Demokrat Parti'nin 1946 seçimlerinde elde ettiği başarı, CHP'yi endişelendirip, geniş halk yığınları ve onların örgütleriyle daha yakın bağlar kurmaya yöneltmekte, Parti esnaf örgütlerini kendi kontrolü altına almaya çalışmaktadır. 4.7.1949 tarihli ve Gaziantep İl İdare Kurulu Başkanı Enver Koçak imzasıyla CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen yazıda şu ifadeler yer almaktadır: "Partimiz esnaf odasının seçimlerinde teşkilâtın bütün kademelerine Partili arkadaşların seçilmeleri sağla(n)mıştı. Yeniden kurulacak esnaf derneklerinde Partililerin iş başına geçirilmeleri fayda ve lüzumunu izaha lüzum yoktur."⁵⁸ Partinin yurt ölçüğünde aralarında esnaf teşekküllerinin de bulunduğu kuruluşları kontrol altına alma sürecinin bir parçası olarak, yöneticilerini parti aidiyetleri açısından sorgulama çabası içerisine de girdiği görülmektedir. Bu çerçevede CHP Genel Sekreterliği, parti örgütü aracılığıyla yurt ölçüğünde birçok kurumun ve kuruluşun yöneticilerinin parti aidiyetlerini saptamakta, bir anlamda onları fişlemektedir. CHP Genel Sekreterliği, değişik tarihlerde partinin İl İdare Kurulu Başkanlıklarına yazdığı yazılarda, o ildeki çeşitli kuruluşların yöneticileri ile başkanlarının isimleri ile hangi partiden olduklarını gösteren listelerin hazırlanmasını ve acele gönderilmesini talep etmiştir. 28.6.1948 tarihli ve VI/3074 sayılı, CHP Genel Sekreteri A. Erzurum Milletvekili Cevat Dursunođlu'nun imzasını taşıyan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği yazısı şöyledir: "1. İliniz çevresinde mevcut Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları, şirketler ve kooperatiflerin idare heyetini teşkil eden üye ve Başkan adedinin hangi Partiden olduklarının ve isimlerinin, 2. Belediye ve Genel Meclis üyelerinin isimlerinin, hangi Partiye mensup olduklarının ve adetlerinin bir an evvel bildirilmesini önemle rica eder, sevgiler sunarım."⁵⁹ Arşiv belgeleri, bu genelgenin Parti Genel Sekreterliği tarafından daha sonraki dönemlerde de takip edildiğini, konuya ilişkin olarak defalarca hatırlatma ve tekitler yapıldığını ortaya koymaktadır. Örneğin, 10.5.1949 tarihli ve 6/21262 sayılı, CHP Genel Sekreteri A. Erzurum Milletvekili Cevat Dursunođlu'nun imzasını taşıyan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği yazısı şöyledir: "28.6.1948 gün ve VI/3074 sayılı genelgemizle istenildiği halde gönderilmemesinden 2.3.1949 gün ve 19181 sayılı yazımızla tekit edilen, iliniz çevresindeki Genel, Belediye meclisleriyle Ticaret, Esnaf Odaları ve şirketlerle kooperatiflerin Başkan ve üyelerinin adları ve bunların hangi Partiden

⁵⁸ [BCA CHPK], No. 490.01/1447.29.2.

⁵⁹ [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1. Bakınız, çalışmamızın sonunda yer alan EK: 5.

olduklarını gösteren listelerin acele gönderilmesini rica eder, sevgiler sunarım.”⁶⁰

Parti İlçe İdare Kurulu Başkanlıklarından İl İdare Kurulu Başkanlıklarına, oradan da Genel Sekreterliğe gönderilen listelerin ise son derecede kapsayıcı olduğu, bölgelerindeki her türlü derneğe ait bilgilerin istenildiği şekilde aktarıldığı görülmektedir. Kuruluşların yöneticilerinin CHP, DP, Millet Partisi ya da bağımsız biçimde belirtildiği, partiler arasındaki geçişlerin de özenle not edildiği görülmektedir. Manisa İl İdare Kurulu'nun 18.7.1949 tarih ve 243 sayılı yazısı;⁶¹ örneğin Zonguldak İl İdare Kurulu'nun 25.7.1948 tarih ve 34 sayılı yazısı;⁶² Konya İl İdare Kurulu'nun 6.5.1949 tarih ve 3298 sayılı yazısı⁶³ bunlara sadece birkaç örnektir. Bu sorgulama ve fişleme sürecine ilişkin olarak ülkenin değişik il ve ilçelerinden gelen çok sayıda rapor, arşivlerde mevcuttur.⁶⁴ Bu raporlarda, ilçelerdeki en küçük teşekküle varıncaya kadar parti durumu ile partiler arası geçişler ayrıntılı biçimde belirtilmektedir.⁶⁵ CHP Genel Sekreterliği kontrolleri öyle sıkı tutulmaktadır ki, saptanan tekil düzeydeki eksikliklerin bile giderilmesi özel olarak talep edilmektedir. Örneğin, CHP Genel Sekreterliğinin 29.9.1949 tarih ve 6/25173 sayı ile Manisa CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderdiği yazıda, “Akhisar İlçesi Tütüncüler Bankası idare kurulu üyesinden tüccar Adil Akkum'un hangi Partiden olduğunun da” bildirilmesi istenmektedir.⁶⁶

⁶⁰ [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1.

⁶¹ [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1: 75.

⁶² [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1: 88.

⁶³ [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1: 212.

⁶⁴ Trabzon ve Kütahya illerine ait belgeler için bakınız, çalışmamızın sonunda yer alan EK: 6, EK: 7.

⁶⁵ Kütahya İl İdare Kurulu Başkanlığının 5.7.1949 tarihli ve 162 sayılı yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1: 19; Trabzon İl İdare Kurulu Başkanlığının 16.8.1949 tarih ve 1015 sayılı yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1: 56; Kastamonu İl İdare Kurulu Başkanlığının 10.5.1949 tarihli ve 1-945 sayılı yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1.; Seyhan İl İdare Kurulu Başkanlığının 28.3.1949 tarihli ve 1-102 sayılı yazısı; [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1. Raporlarda ayrıntılı biçimde kapsanan teşekküllere tek bir örnek vermek gerekirse, Trabzon ilinden gönderilen raporda yer alan kuruluşlar şunlardır: Trabzon İl Genel Meclisi Üyeleri, Merkez İlçe Belediye Meclisi, Sürmene ilçesi Belediye Meclisi, Akçaabat Belediye Meclisi, Of Belediye Meclisi, Çaykara Belediye Meclisi, Vakfıkebir Belediye Meclisi, Kızılay Kurumu, Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu, Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Veremle Savaş Kurumu, Tüccar Kulübü, Yeşilay Kurumu, Yorgancılar Cemiyeti, Terziler Cemiyeti, Otel ve Kahveciler Cemiyeti, Karadeniz Kulübü, Otomobilciler Cemiyeti, Peremeciler Cemiyeti, Lokantacılar Cemiyeti, Gençlik Kulübü (spor), İdman Ocağı Spor Kulübü, Tütün Ekiciler Derneği, Öğretmenler Yardımlaşma Cemiyeti, İdman Gücü Gençlik Kulübü (spor), Doğan Spor Kulübü, Ekmekçiler Cemiyeti, Gazeteciler Birliği, Yardımsevenler Kurumu, Ağaçşleri Kurumu, Ayakkabıcılar Cemiyeti, Berberler Cemiyeti şeklinde devam eden listede, daha sonra ilçelerdeki kuruluşlar sayılmaktadır. Bakınız, [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1.

⁶⁶ [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1: 38.

Belgeler, CHP'nin aralarında esnaf teşekküllerinin de bulunduğu kuruluşları yönetici kadroları itibarıyla nasıl sıkı bir kontrol altında tuttuğunu açıklıkla ortaya koymaktadır. Ancak, diğer taraftan da, parti örgütünden Genel Merkez'e gelen raporlardaki parti aidiyetlerine ilişkin saptamaların tümüyle gerçeği yansıttığı konusunda kuşularımız bulunuyor. Bu raporlara bakılırsa, tüm kuruluşların yöneticileri arasında CHP'ne mensup olanlar ezici bir çoğunluk oluşturmaktadır ve Demokrat Parti ile Millet Partisi'ne mensup yöneticilerin sayısı her yerde son derecede küçük bir oranda kalmaktadır. Sanıyoruz ki, Partinin il ve ilçe düzeyindeki yöneticileri, merkezdeki yöneticileri rahatsız etmeyecek bir davranış biçimi içerisine girerek, bildirimlerde yanlış davranmışlardır. Eğer yerel ölçekte bu kuruluşlarda CHP'li yöneticilerin egemenliği bu düzeyde olsaydı, sanıyoruz ki Türkiye'de 1940'lı yılların ortalarından 1950'lere uzanan siyasal değişimler meydana gelmezdi. Nitekim 1950 seçimleri, hem CHP'nin esnaf sorununa her şeye rağmen gösterdiği ilginin yetersiz kaldığını ve geçmiş dönemlerin olumsuz izlerini silemediğini, hem de esnaf teşekkülleri ve yöneticileri üzerindeki sıkı kontrolün işe yaramadığını ortaya koyacaktır.

Akçalı İlişkiler

Cumhuriyet Halk Partisi, dönem içerisinde işçi ve esnaf teşekküllerini hukuksal ya da hukuksal olmayan, hatta yürürlükteki mevzuata aykırı olan değişik yöntemlerle etki altına almaya çalışırken, Parti ile bu teşekküller arasındaki akçalı ilişkiler de öne çıkmaktadır. Parti aynı yardımlar dışında, çeşitli işçi ve esnaf teşekküllerine ya da bu teşekküllerle ilişkiyi kurmakla görevlendirilmiş olan kişilere direkt parasal ödemelerde de bulunmaktadır. Dönem içerisinde CHP'nin işçi sendikalarıyla ilişkisini araştırdığımız daha önceki çalışmamızda, 1947-1950 döneminde Parti tarafından makbuz karşılığında yapılan bu ödemelerin miktarını 23.491 lira 64 kuruş olarak saptamış ve bizim saptadıklarımız dışında yeni belgelerin de ortaya çıkabileceğini ifade etmiştik.⁶⁷ Bu yeni çalışmamız için yaptığımız arşiv taramalarında ise yeni bir belgeye daha ulaşılmış durumdayız. Buna göre, Dr. Rebi Barkın'a 11.10.1949 tarihinde 685 lira 46 kuruşluk bir ödeme daha yapılmış durumdadır.⁶⁸ Bu yeni bilgiyle birlikte, ödemelerin tamamı 24.117 lira 10 kuruşa ulaşmakta olup, çalışmamızın sonunda yer alan tabloda topluca gösterilmektedir.⁶⁹ Bu makbuzlarda ödemelerin tarih ve miktarları yanında, büyük bölümü itibarıyla "ne için gönderildiği" de gösterilmekte, genellikle de ödemelerin "işçi ve esnaf teşekküllerine yardım" olarak yapıldığı, işçi ve esnaf teşekkülleri arasında bir ayırım yapılmaksızın belirtilmektedir. Buna karşılık bazı ödemelerde "işçi teşekkülleri", bazı ödemelerde ise "esnaf teşekkülleri" spesifik olarak gösterilmektedir. Bu iki

⁶⁷ 1947-1950 döneminde işçi ve esnaf teşekküllerine CHP tarafından yapılan yardımların kapsamlı bir dökümü için bakınız, Makal, 2007(a): 263-265.

⁶⁸ [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1.

⁶⁹ Bakınız, çalışmamızın sonunda yer alan EK: 1.

kategorinin sınırlarını kesin olarak belirleyebilecek durumda değiliz ama ikisi karşılaştırıldığında, işçi teşekküllerinin esnaf teşekküllerine göre büyük bir ağırlığa sahip olduğunu görüyoruz. Kanımızca, Parti tarafından yapılan ve “işçi ve esnaf teşekküllerine yardım” genel başlığıyla gösterilen harcamaların büyük bir bölümü de işçilerin örgütlenmesine yönelik olarak yapılmış olup, esnaf teşekküllerinin toplam içerisindeki payı çok daha düşük olmalıdır. Bu durum, dönem itibariyle CHP açısından işçi örgütlenmelerinin kontrol altında tutulması amacının daha öne çıktığı ve bu örgütlenmeleri sağlayabilmek için de daha fazla maddi olanağa ihtiyaç duyulduğu biçiminde yorumlanabilir.

Sonuç

Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçiş yılı olan 1946 yılından Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 1950 yılına kadar olan dönem, Cumhuriyetin başlangıcından beri sürmekte olan tek parti yönetiminin toplumsal sınıf ve katmanlarla ilişkileri açısından önemli değişimlerin meydana geldiği bir dönemdir. O güne kadar sınıfsız toplum ideolojisiyle toplumsal sınıfların varlığını reddeden ve sınıf mücadelelerini hukuksal ve fiili yollarla engellemeye yönelik CHP, bu dönemde sınıf gerçekliğiyle karşı karşıya kalmakta ve çok partili dönemin siyasal rekabet koşullarında bu sınıf ve katmanlarla yeni ilişkilere yönelerek, onları partiye kazandırmaya çalışmaktadır. Tek parti dönemine göre otoriter çizginin daha yumuşak tutulduğu bu dönemde Parti, işçi ve esnaf kesiminin faaliyetlerini ve örgütlenmelerini düzenleyen hukuksal mevzuatı yeni dönem koşullarına göre güncellemekte, bu yeni hukuksal çerçeve içerisinde ise işçi ve esnafı örgütlemek ve bu örgütleri parti kontrolünde tutmak için çaba göstermektedir. Parti bu amaçla, kendi iç örgütlenmesinde de bu teşekküllerle ilişkiyi yürütecek yeni bir oluşuma giderek, Sosyal İşler ve Ekonomi Bürosu’nu (III. Büro) oluşturmakta, bu büronun görevlendirdiği kişiler aracılığıyla özellikle büyük kentlerde çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar, bilgi ve eleman sağlanmasından akçalı olanaklara kadar uzanmaktadır. 1950 Genel Seçimleri, CHP’nin bu çalışmalarının yeterli olmadığını ve geçmiş dönemlere ilişkin olumsuzlukların izlerini silemediğini, Parti’nin kazanmak istediği işçi ve esnaf kesimin de ağırlıklı olarak Demokrat Parti’ye yöneldiğini açık biçimde ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, **Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu [BCA CHPK]:**

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/8.41.89.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/9.44.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/61.235.8.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/207.820.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/594.52.2.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/726.485.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1439.7.2.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1. (Dr. Rebi Barkın'ın CHP Genel Sekreterliğine sunduğu 23.1.1948 tarihli ve 35 sayfalık "İstanbul'da Esnaf Meselesi" başlıklı rapor.)

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1. (Dr. Rebi Barkın'ın CHP Genel Sekreterliğine sunduğu 12.9.1949 tarihli "İşçi sendikaları ve işçilerin teşkilâtlandırılması hakkında rapor" başlıklı rapor.)

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1440.11.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1441.13.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1442.15.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1443.18.1.

Katalog No. [BCA CHPK], No. 490.01/1447.29.2.

II. Kitap ve Makaleler

Bila, Hikmet (1979); **CHP Tarihi**, Doruk Matbaacılık Sanayii, Ankara.

Boratav, Korkut (2003); **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002**, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş Yedinci Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara, 1973.

Güzel, Şehmus (1993); **Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)**, Sosyalist Yayınlar, İstanbul.

Hines, Walker D.; Somervell, Brehon; Gardner, O.F.; Kemmerer, Edwin Walter; Whittlesey, C.R.; Wright Jr, W.L.; Wadsted, Bengt; Dorr, Goldthwaite H.; Smith, H. Alexander; Trivanovitch, Vaso (1936); **Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki, 1933-1934**, Cilt: III-IV, Köy Öğretmeni Basımevi, Ankara.

Karpat, Kemal (1996); **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Kuruç, Bilsay (1987); **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- Makal, Ahmet (1999); **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Makal, Ahmet (2002a); **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Makal, Ahmet (2002b); “Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 93, Yaz: 173-199.
- Makal, Ahmet (2007a); “Türkiye’nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Sendikalar: 1946-1950”, Ahmet Makal, **Ameleden İşçiye**, İletişim Yayınları, İstanbul: 213-265.
- Makal, Ahmet (2007b); **Ameleden İşçiye**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sülker, Kemal (1955); **Türkiye’de Sendikacılık**, İstanbul.
- Tekeli, İlhan; İlkın, Selim (1983); **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi, No.2, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Timur, Taner (1994); **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, Mete (1981); **Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-1931**, Yurt Yayınları, Ankara.
- Varlık, Bülent (1998); “İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, İkinci Cilt**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul: 175-176.
- Yerman, Celal; Ağaoglu, Samet (1943); **Türkiye İktisadi Teşkilatında Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları**, Tifaş Basımevi, Ankara.

III. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi** (1976), Devre: II, İçtima: 2, Cilt:18, 14.4.1341-22.4.1341, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi** (1949), Dönem: VIII, Toplantı: 3, Cilt: 17, 14.III.1949-30.III.1949, T.B.M.M. Basımevi, Ankara.

IV. Gazeteler

- Cumhuriyet**: 15.4.1947 ve 6.7.1947 tarihli nüshalar.

EK 1: C.H.P.'nin İşçi ve Esnaf Örgütlenmesine İlişkin Olarak Çeşitli Kişi ve Kurumlara Yaptığı Ödemeler (1947-1950)

Tarih	Ödeme Yapılan Kişi ya da Kurum	Lira	Kuruş	Ne İçin Gönderildiği
7.7.1947	Rebi Barkın	1000	-	İstanbuldaki Esnaf ve İşçi teşkilatlarına sarfolunmak üzere
10.12.1947	Rebi Barkın	656	10	Harcadığı masraflar
16.4.1948	Rebi Barkın	400	-	Sarfettiği para
18.5.1948	Rebi Barkın	2115	75	Bağlı sarf evrakı karşılığında harcadığı paralara karşılık olarak
2.10.1948	Rebi Barkın	300	-	Mesleki teşekküllerin kongrelerinde sarfedilmek için
18.11.1948	Rebi Barkın	140	-	Selek'in Mayıs-Eylül 1948 nakil vasıtası
2.12.1948	Rebi Barkın	1000	-	Avans olarak
6.5.1949	Rebi Barkın	1000	-	Esnaf ve işçi teşekküllerine sarfolunmak üzere, Zonguldak'a gideceğinden...
10.5.1949	Rebi Barkın	1000	-	Avans olarak
13.6.1949	Rebi Barkın	1000	-	Mesleki teşekkülleri incelemek üzere İzmir ve İstanbul'a gideceğinden...
11.10.1949	Rebi Barkın	685	46	-
18.11.1948	Sabahattin Selek	1500	-	Selek eliyle İstanbul İşçi Sendikaları Birliğine yardım olarak
5.4.1949	Sabahattin Selek	61	78	Şubat-Ocak ayları yolluk
7.4.1949	Sabahattin Selek	200	-	Lastik Sanayii sendikaları kurulmasına yardım olarak
8.5.1949	Sabahattin Selek	40	55	Nisan ayı yolluk
13.9.1949	Sabahattin Selek	65	50	Mart ayı yolluk
13.9.1949	Sabahattin Selek	144	62	Mayıs-Haziran-Temmuz ayları yolluk
24.6.1947	C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul	660	-	Fener'de kurulacak Demir Sanayi sendikası binasının kiralanması için
25.8.1947	C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul	2000	-	İstanbuldaki Mesleki teşekküllerin zaruri masraflarına sarfedilmek üzere
13.9.1947	C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığı, İstanbul	2000	-	İstanbuldaki Mesleki teşekküllerin zaruri masraflarına harcanmak üzere
9.7.1947	C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığı eliyle Tekel Tütün İşçileri Sendikası Başkanlığı, Samsun	700	-	Samsun Tekel İşçileri Sendikasının tesis masraflarının karşılığı olarak

Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde CHP ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950

9.7.1947	C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığı, Zonguldak	2000	-	Zonguldakta bulunan mesleki teşekküllere yardım olarak
3.10.1947	C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığı, Ankara	200	-	Garsonlar birliği Sindikasının sosyal işlerine sarfedilmesi için yardım olarak
10.3.1950	Muzaffer Akpınar, C.H.P. Ankara Bölge Müfettişi, Balıkesir Milletvekili	382	26	Sendikalar toplantısında sarfedilen paraların karşılığı olarak
4.10.1947	Ulus Müessesesi, Ankara	160	-	İstanbulda kurulan sendikalar ve mesleki cemiyetlerin tüzükleri ve Beyannameleri için gönderilen 10 top Kâğıt bedeli olarak (yardım)
4.10.1947	Ulus Müessesesi, Ankara	320	-	Sendikalar ve mesleki teşekküller için Dr. Rebiî Barkın emrine gönderilen yirmi top Kâğıt bedeli – yardım olarak
9.12.1947	Ulus Müessesesi, Ankara	180	-	Zonguldak İşçi Sendikaları için 10 top kâğıt bedeli
8.10.1948	Halit Çelen, Şöförler cemiyeti başkanı, İstanbul	40	-	Yardım olarak
22.12.1948	İstanbul İşçi Sendikaları Birliği	704	50	400 lirası işçi sendikaları için satın alınan teksir makinası, 295 lirası gıda sanayii işçileri için yazı makinası, 9.50 kuruşu mumlu kâğıt parası olarak
7.4.1949	Zühtü Tetey, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı	50	-	Esnaf ve İşçi Birliklerinde, yardım olarak
20.4.1949	Zühtü Tetey	500	-	Sendikanın sosyal işlerine sarfedilmek üzere
11.10.1949	Zühtü Tetey	50	-	Yardım olarak
24.10.1949	Zühtü Tetey	200	-	Dört mensucat sendikasının birleştirilmesi için yapılan masraflara yatırılmak üzere
7.12.1948	Motorlu taşıt ve garaj işçileri Başkanlığı	100	-	Yardım
9.12.1948	Fehmi Erol, Motorlu taşıt ve işçileri sendikası Başkanı, Ankara	100	-	Satın alınan 34 bilet bedeline yardım olarak
9.2.1949	Ankara Lokanta ve Otel İşçileri Sendikası başkanlığı namına Garsonlar cemiyeti üyesinden Kemal Başar	50	10	Yardım olarak

Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde CHP ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950

5.4.1950	Tekel Tütün İşçileri Sendikası, Samsun	50	-	Yardım
9.8.1950	Çukurova Mensucat Sanayii İşçiler Sendikası	25	-	Yardım
14.9.1950	Çukurova Mensucat Sanayii İşçiler Sendikası	25	-	Satın alınan 50 adet eşya piyangosu bedeli
5.5.1948	Anadolu Kulübü Müdürlüğü	131	60	İşçi mümessillerine Anadolu Kulübünde verilen öğle yemeğinin bedeli olarak
4.8.1948	Rahmi Alp	60	-	III. Büro tarafından verilen vazifeyi yaptığından
9.10.1948	Rahmi Alp	60	-	İşçi meselelerinde çalıştığı için yardım olarak
4.12.1948	Rahmi Alp	60	10	" " "
3.3.1949	Rahmi Alp	50	10	" " "
5.4.1949	Rahmi Alp	50	10	" " "
9.5.1949	Rahmi Alp	50	10	" " "
7.6.1949	Rahmi Alp	50	10	" " "
8.11.1949	Rahmi Alp	100	10	İşçi sendikalarında çalışan... iki aylık yardım olarak
13.12.1949	Rahmi Alp	50	10	İşçi meselelerinde çalıştığı için yardım olarak
7.2.1950	Rahmi Alp	100	10	" " "
6.3.1950	Rahmi Alp	50	10	" " "
13.5.1950	Rahmi Alp	50	10	" " "
19.6.1948	Hikmet Üstündağ	500	-	1.2.1948'den 15.4.1948'e kadar İstanbul mesleki teşekküllerinde çalışmasına karşılık
28.7.1948	Yusuf Baba	125	-	Sayın Genel Sekreter T. Fikret Silay'ın emirleri ile
3.8.1948	Zekayi Uyar	270	-	Mesleki teşekküllerden, yardım olarak
17.8.1948	Aziz Bilaloğlu	50	-	İşçi ve esnaf teşekkülleri için verilen geçici vazife dolayısıyla
8.10.1948	Razi Yalkın, İstanbul	40	-	Yardım
18.10.1948	Mehmet Bilginer, Ankara	50	10	İşçi teşekküllerine yardım faslından yardım olarak
15.12.1948	Süreyya Duman, Ankara	8	10	İşçilere dağıtılan rozet bedeli
15.12.1948	Süreyya Duman, Ankara	30	10	" " "

Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde CHP ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950

7.4.1949	İhsan Tarhan	50	-	Esnaf ve işçi birliklerinde çalışıyor, kendisine yardım olarak gönderilecektir
7.5.1949	Mehmet Tekir	50	-	Esnaf ve işçi birliklerinde, yardım olarak
7.5.1949	Seyfi Demirsoy	50	-	Esnaf ve işçi birliklerinde çalışıyor, kendisine yardım olarak gönderilecektir
22.2.1950	İşçi Sigortaları Kurumu İstanbul Hastanesi Başhekimliği	84	58	İstanbul İşçi Sendikaları Birliği üyesi Doğan Can'ın tedavi masrafı
23.3.1950	Doğan Can, İşçi Sigortaları Kurumu eliyle	100	-	" " "
20.4.1950	Sabahattin Selek eliyle	100	-	" " "
TOPLAM		24177	10	

Kaynak: [BCA CHPK], No. 490.01/1439.8.1; [BCA CHPK], No. 490.01/1441.13.1'de yer alan ödeme belgelerinden düzenlenmiştir.

EK 2:

DEVLET ARŞİVİNİN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

S u m e t

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının 21/9/1938
tarih ve 10904 sayılı yazısı
örneğidir .

Büyük Önder Kemal Atatürk'e sönmez bir aşk ve inanla
bağlı olan, Kemalizm'in nurlu izinde ilerliyerek daima
fedakârlıkla çalışmayı en büyük ve en şerefli ödev bilen
İstanbul Esnafı kuruş oldukları mevkeki Cemiyetleri-
nin manevi şahsiyetlerini de yüksek partiye bağlamak ar-
zusunu izhar ve bu maksatla umumî beyetlerini fevkalâde
olarak topluyarak alınan kararı mevcut 34 esnaf Cemiyetimiz
ayrı ayrı alakadar makamlara arz etmişlerdir .

Keyfiyetin C.H.P. Genel Sekteterliği Yüksek Katına
arzedilmek üzere İktisat Vekâletine de bildirilmesini di-
leriz.

Aslı gibidir .
24/9/1938
İmza

Aslının Aynıdır.
1/11/1938
F.

EK 4:

C. H. P. DEVLET ARŞİVİ
II Yönetim Kurulu Başkanlığı
ZONGULDAK

877

Kongüldak: 7/9/1958

Tezlikleri

- IS esnaf kurumları nizamname
kongre tutulga, teklif ve
listeleri
I amele birliği nizamname ve
kongre kâğıtları

C. H. P. Genel Sekreterliği	
Gözetme:	8 Eylül 1958
Sayı: 13515	Ek: 16

III. II

9.9.998
H. H.

C.H.P. Sayın genel sekreterliğine

ANKARA

IS/8/958 tarih ve 3/1259 sayılı yüksek buyruktuları karşılığıdır:

I- vilâyet merkezinde * bakkallar, tersiler, manifaturacılar, hakveçiler, kunduracılar, acanteler, mevzanacılar, çoförler, berberler, elektrikçiler, lokantacılar, ekmeççiler, sandaleciler, imaçatçılar, kasaplar ve sebzeçiler, otelsiler, hammallar * esnaf kurumları IS/8/958 gümü birleşik olarak yaptıkları fevkalâde kongrede hükmî şahsiyetlerinin partisine bağlanmasına ve kurulların kemalîsmî kabul ve kendi faaliyet sahalarında parti perensiplerini tahakkuk ettirmeyi esas gaye addeden birer maddesin nizamnamelerine eklennesine ittifakla ve alkışlarla karar vermişlerdir.

Ticaret odası başkanlığının yasaları şrakleri ve her kurumun nizamnameleriyle yükükrullarının teklifleri ve fevkalâde kongre tutulgasının suretleri bağlıdır .

2- mevza amele birliği umumî heyeti ve tasvün sandıkları heyetleri 26/8/58 tarihinde fevkalâde toplanarak birliğin hükmî şahsiyetinin partiye bağlanmasına ve gereken maddelerin esas nizamnamelerine eklennesinin partisinden temennisine ittifakla karar vermişlerdir . amele birliği başkanlığının yasası ve toplantı tutulgası ile birliğin nizamnamesi şrakleri de bağlı olarak sunulmuştur. Çok derin saygılarımı arz ederim.

Vali ve C.H.P. İlyâkuralı B.

H. H. 61

EK 5:

RESMİ MÜHÜR
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı: VI/3074
Ankara: 28.6.1948

C.H.P.İİ İdare Kurulu
Başkanlığına

1.-İliniz çevresinde mevcut Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları, şirketler ve kooperatiflerin idare yetisini teşkil eden üye ve Başkan adaylarının hangi Partiden olduklarının ve isimlerinin ,
2.-Fakülte ve Genel Meclis üyelerinin isimlerinin ,hangi Partiye mensup olduklarının ve adlarının bir an önce bildirilmesini önüle rica eder,sevgiler sunarım.

MK

C.H.P.Genel Sekreteri A.
Erzurum Milletvekili
Cevat Durmuşoğlu

490	01			9	44	1
-----	----	--	--	---	----	---

EK 6:

GENEL ARŞİVLERİ C. 1
C.H.P.
Trabzon
11 idare kurulu başkanlığı
sayılı 1015

19.8.1949

C.H.P.
Genel Sekreterliğine
Ankara

DOĞRUSUNA
C.H.P. ARŞİVİ
24.8.50 EM
100255 Z

B.Ş.1949 gDa ve I/10151 sayılı yazıları kar-
şılıktır.

İlimiz çevresindeki Genel ve Belediye Meclisi
Ticaret ve sanayi odaları, kooperatif ve sair kurumların baş-
kan ve üyelerinin adlarıyla hangi partiye mensup olduklarını
gösterir cedvel 19 varak olarak gönderilmiştir. Heçka ilceimiz
den de geldiğinde tetkik olunarak sunulacaktır. Götün saygı-
labınla .

C.H.P.
11 idare kurulu başkanı
Cevdet Akgeç

24 Ağustos 1949
14 Eylül 1949

24. VIII. 1949
Abd. Ahîki. Daşgöze.
14 Eylül 1949

4	21	9	16	1	56
---	----	---	----	---	----

EK 7:

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Kütahya İl İdare Kurulu Başkanlığı
Sayı: 21
İlhan 3

C.H.P.
Genel Sekreterliğine
Ankara

DOSTASINA

Kütahya
24/3/1949

C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİ	
a. 28 3 949	EM
1. 94811	3

4/3/1949 gün ve 6/İBİSİ Sayılı yazınıza C.
İlimiz merkezine ait Genel, Belediye meclisi, Ticaret ve sanayi odaları, adlarıyla
Tl, Kooperatif ve şirketlere ait istenilen Başkan ve üyelerinin/mensup olduğu
partiyi gösterir cetveller iligik olarak takdim kılınmıştır.
İlcelerimizden cetveller henüz gelmemiştir. Geldiginde onlarında ayrı-
ca gönderileceğini arz ederim saygılarımla

29 Mart 1949
6 Mart 1949

C.H.P. İl İdare Kurulu
Başkan V.
Hüseyin Yönel

29 - VI Hüseyin

490	01			9	44	1
-----	----	--	--	---	----	---

34